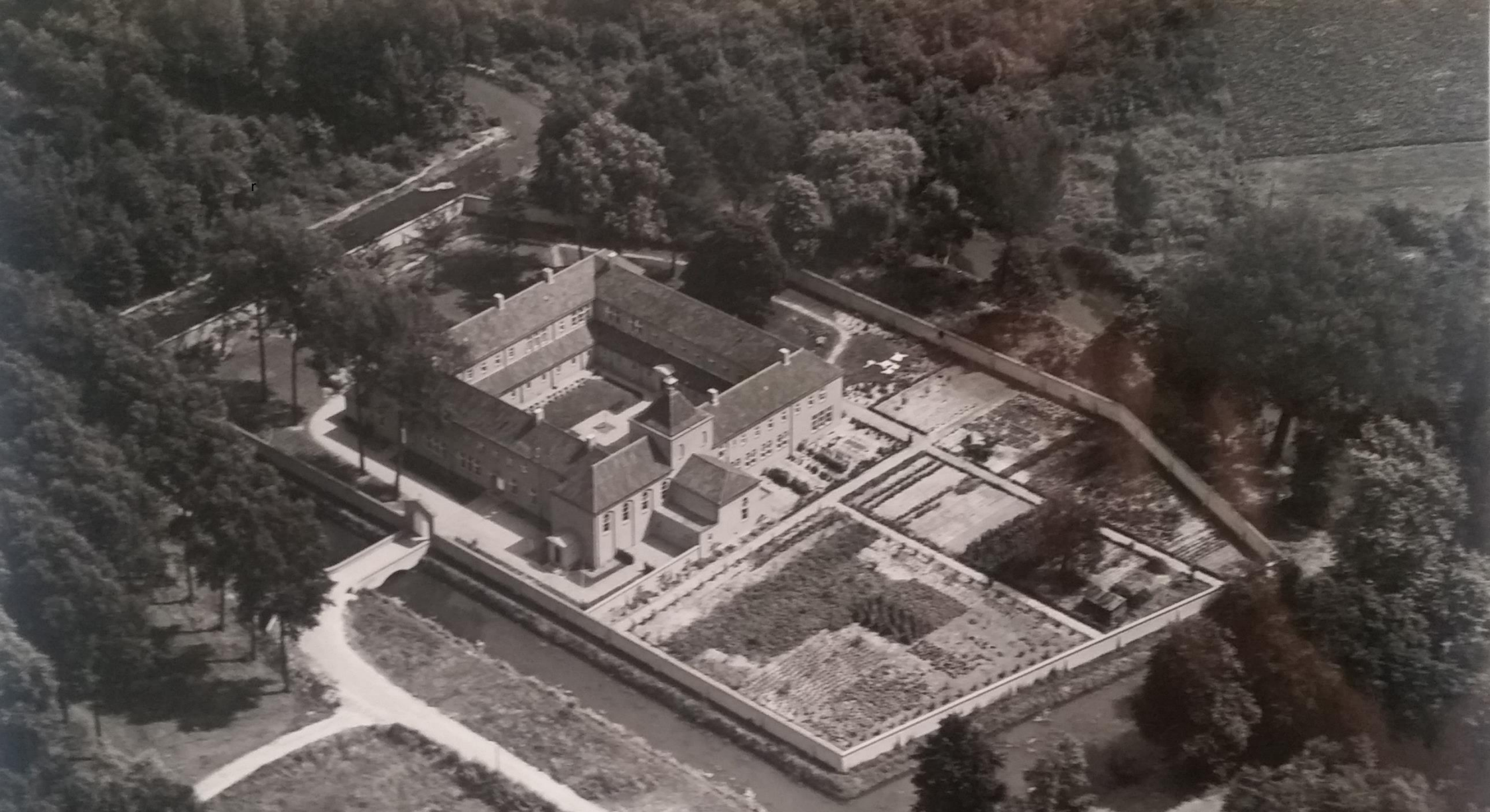

Inhoud

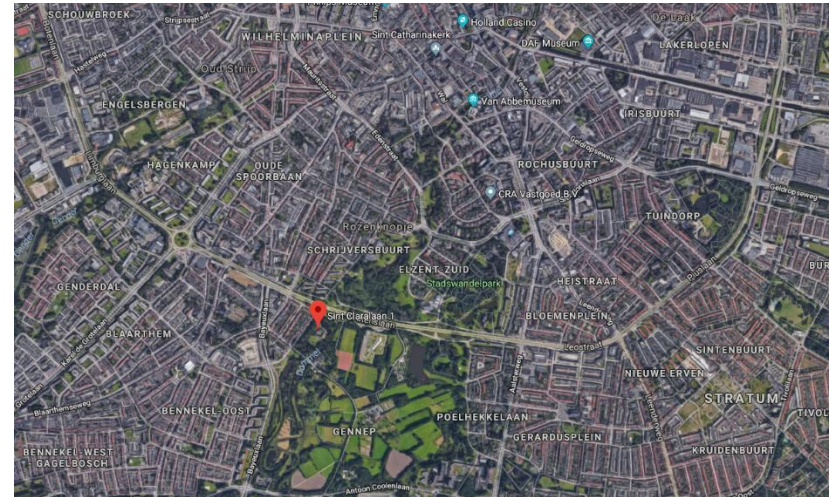
1	Algemene gegevens	3
1.1	Algemene gegevens	3
1.2	Het onderzoek	4
	- Plan van aanpak	4
	- Samenvatting bouwhistorie en monumentwaarde	4
	- Samenvatting advies	4
2	Bouwhistorie	5
2.1	Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis	5
2.2	Bouwgeschiedenis	9
2.3	Architect De Bever	22
2.4	Delftse School	23
3	Huidige situatie: bouwhistorische beschrijving	24
3.1	Inleiding	24
3.2	Exterieur	24
3.3	Constructie	29
3.4	Interieur	30
4	Waardestelling	40
4.1	Inleiding	40
4.2	Externe monumentwaarde	40
4.3	Interne monumentwaarde	42
4.4	Waarderingsplattegronden	45
5	Advies	47
	Colofon	48

1 Algemene gegevens

1.1 Algemene gegevens

Adres:	Sint Claralaan 1 5654 AS Eindhoven
Gemeente:	Eindhoven
Kad. gemeente:	Gestel
Kad. sectie/nr.:	C/1478
Monument:	Rijksmonument: 530876 (klooster), 531180 (kloosterterrein met gracht), 531181 (ommuring met poort en brug)
Complex:	531179
Functie:	Klooster
Bouwperiode:	1950-1953
Stijl:	Vroege wederopbouw, traditionele stijl (Delftse School).
Architect:	C.H. de Bever

Het klooster ligt verscholen in het groen tussen een woonwijk (Rapelenburg) en de Genneper Parken. Het klooster ligt naast het riviertje de Dommel.

1.2 Het onderzoek

Plan van aanpak

Als onderdeel van een herbestemmingsonderzoek heeft Hylkema Erfgoed een bouwhistorische verkenning uitgevoerd naar het als rijksmonument beschermde Clarissenklooster, gelegen aan de Sint Claralaan in Eindhoven. Dit gebouw maakt onderdeel uit van de door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed benoemde Top 100 Wederopbouwmonumenten uit de periode 1940-1958.

Het doel van voorliggende verkenning is om de bouwgeschiedenis van het gebouw te achterhalen en te identificeren welke onderdelen een monumentale waarde hebben en in welke mate.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek. Het rapport begint met een omschrijving van de bouwgeschiedenis. Vervolgens wordt de huidige situatie van het gebouw in bouwhistorische termen omschreven waarbij steeds wordt aangegeven welke elementen zijn gewijzigd. Het rapport wordt afgesloten met een waardenstelling. Deze waardenstelling bestaat uit een externe waardenstelling (hierbij is gebruik gemaakt van de waardenstelling opgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) en een interne waardenstelling. In de interne waardenstelling wordt de aangetroffen monumentwaarde in kaart gebracht. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen elementen die van essentieel belang zijn voor de aangetroffen monumentwaarde, elementen die een ondersteunende rol hebben in de monumentale waarde van de gebouw en elementen die daarin een indifferente (of zelfs storende) rol spelen.

De opname van het klooster vond plaats op 16 januari 2019. Voor de opname is gebruik gemaakt van de bouwtekeningen, aanwezig in het bouwarchief van de gemeente Eindhoven. Tevens is dankbaar gebruik gemaakt van de informatie van één van de zusters die hier tijdens de tweede gebruikperiode (1965-1993) heeft gewoond.

In deze tweede versie van het rapport is diepgaander onderzoek naar het klooster verricht. Eerder nog niet geraadpleegde bronnen hebben op enkele plekken tot nieuwe inzichten geleid. Tevens zijn de opmerkingen vanuit de Monumentencommissie van de gemeente Eindhoven verwerkt, zoals een uitgebreidere beschrijving van de materialisering, een beschrijving van de

verdieping en een nadere toelichting op de monumentwaarden. Op verzoek van de opdrachtgever is er meer aandacht aan de tuin besteed. Voor deze tweede versie is dankbaar gebruik gemaakt van het archief van architect C.H. de Bever (archiefnr. 580), aanwezig bij architectenbureau De Bever te Eindhoven. Hiervoor mijn dank aan Stefan de Bever en Heleen van Heel voor hun medewerking.

Tijdens het opstellen van het rapport is er een aantal overlegmomenten geweest met de ontwikkelaar en architect, waarbij vanuit onze zijde (vanuit de cultuurhistorie) kaders zijn aangereikt waarbinnen de architect haar ontwerp kon maken. Enkele eerdere ontwerpen zijn hierdoor afgefallen.

Samenvatting bouwhistorie en monumentwaarde (hoofdstuk 2 en 4)

Het klooster werd in 1950-1953 gebouwd naar (aangepast) ontwerp uit 1938-1939 van de Eindhovense architect C.H. de Bever. Het gebouw is een fraai voorbeeld van wederopbouwarchitectuur in de stijl van de Delftse School. Zowel in het exterieur als het interieur zijn de specifieke kenmerken van de kloosterorde terug te vinden, bijvoorbeeld de scheiding tussen buiten- en binnenzusters en het feit dat de binnenzusters afgesloten waren van de buitenwereld. Deze strikte scheiding heeft alleen gefunctioneerd tussen 1953-1965 en 1993-2015. In de periode 1965-1993 leefde men meer samen. Elke gebruiksfase vroeg om aanpassingen van het gebouw.

Andere typerende elementen van een klooster in het algemeen zijn de verschillende ruimtes met een religieuze functie, de refter, de werkkamers en de cellenstructuur. Maar ook de tuin met zijn verschillende functies was kenmerkend voor een klooster.

De monumentale waarde zit met name in het exterieur, de indeling van het interieur, de belangrijkste ruimten, de materialisatie en de sobere afwerking van het interieur.

Samenvatting advies (hoofdstuk 5)

Bij een herbestemming dient respectvol met het monument te worden omgegaan. Het is de uitdaging om te zoeken naar een optimale balans tussen behoud en vernieuwing. Het is niet zo dat aan een rijksmonument geen wijzigingen mogelijk zijn. De wijzigingen dienen echter goed aan te sluiten bij en met respect te worden uitgevoerd voor de monumentale waarden.

2 Bouwhistorie

2.1 Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis

Deze paragraaf schetst een beeld van de locatiegeschiedenis voordat het klooster werd gebouwd. Er wordt eerst gekeken op het niveau van de Gennepse Parken en de Dommel en daarna verder ingezoomd op Rapenburg, het landgoed en later de wijk.

Gennepse Parken en de Dommel

Het onderzochte klooster is gelegen aan de zuidzijde van Eindhoven. Het huidige Eindhoven is ontstaan door het samenvoegen van verschillende gemeenten. Eindhoven werd in 1920 vergroot door de annexatie van de vijf randgemeenten Strijp, 'Gestel en Blaarthem', Stratum, Tongelre en Woensel. Het klooster ligt in de voormalige gemeente Gestel (later gemeente Gestel en Blaarthem), maar werd op dat moment dus onderdeel van Eindhoven.

Het kloostergebouw ligt ongeveer op de plek van het vroegere landgoed 'Rapenburg'¹, aan de rand van de huidige 'Gennepse Parken', een groot natuur-, sport- en recreatiegebied in het zuiden van de stad, tegenwoordig één van de grootste parken van het land en onderdeel van de ecologische hoofdstructuur van Nederland. Belangrijke structuren in dit park zijn de (historische) Gennepseweg en de riviertjes, waarvan de Dommel direct achter het klooster stroomt.

De Dommel stroomt dwars door Eindhoven en is in totaal 120 km lang. De rivier begint in Belgisch Limburg (Kempens Plateau) en loopt via Den Bosch naar de Maas. Ooit was het een belangrijke rivier. In de Romeinse tijd werd er waarschijnlijk op gevaren en stroomde de rivier sneller en was ze dieper uitgesneden in het landschap. Wanneer we de minuutkaart uit 1811-1832 vergelijken met latere kaarten (zie pagina 8) valt op dat de Dommel tegenwoordig minder meandert. Dit is het gevolg van een gereguleerde waterhuishouding.

Door de afwisseling van nat en droog landschap was er in de Middeleeuwen sprake van een permanente bewoning rondom Eindhoven en een intensief grondgebruik (akkerbouw). In eerste instantie woonde men op de hogere gronden. Het buurtschap Gennep is hier een voorbeeld van.

Uitsnede van de kadastrale minuut uit 1811-1832.

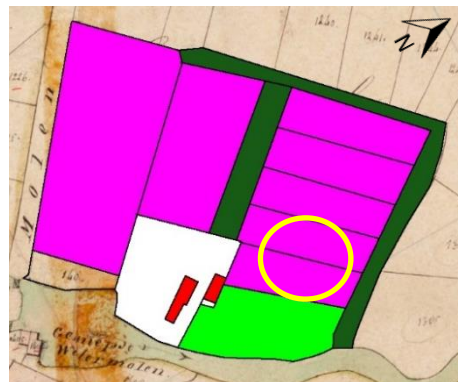
Circa 1950 – luchtfoto. Linksonder de Dommel, rechtsonder de nog niet verharde Gennepseweg. Op het punt waar deze bij elkaar komen, staat de watermolen.

¹ Onderzoek naar dit 18^e-eeuwse huis valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek.

De gronden waar later het klooster werd gebouwd waren oorspronkelijk zgn. 'beemden'. Dit waren natte, venige stukken langs de Dommel die in eerste instantie werden gebruikt om turf te steken en in de 12^e/13^e eeuw dienden als gemeenschappelijk hooi- en graslanden. In latere tijden werden ze verkaveld en geschikt gemaakt voor akkerbouw of hoogwaardig grasland. Deze verkavelingsstroken lagen vaak dwars op de beek. Op de randen van de percelen bevonden zich houtsingels en heggen. Naast strokenverkaveling waren er ook veel blokvormige verkavelde percelen. Op het minuutplan (1811-1832) is te zien dat de verkaveling ter hoogte van de kloosterlocatie (Rapelenburg) afweek. Hier waren boomgaarden omringd door een dreef (=beemd of beplante weg). Mogelijk waren deze gronden verhoogd.

Door de ontginningsactiviteiten en overbeweiding zijn er rond 1840 in dit gebied nauwelijks nog bossen van betekenis aanwezig. Percelen met aangelegde bossen werden vaak gebruikt voor houtwinning of de grond werd om gezet in cultuurgrond. Rond 1900 raakten de randen van het beekdal wel begroeid, dit werd na 1950 grotendeels opgeruimd, waardoor er een meer open beekdal ontstond.

Het deel van de huidige Genneperweg dat ten zuiden van het kloosterterrein loopt, had in het begin van de 19^e eeuw de naam 'Molenweg' en was een oude verbinding tussen Gestel en Aalst. Landgoed Rapelenburg werd langs deze weg ontsloten. Langs deze weg ligt nog altijd de Genneper Watermolen, op deze plek heeft al in de 13^e eeuw een molen met boerderij gestaan. De watermolen vormt tegenwoordig vanaf deze zijde het entreepunt tot de Genneper Parken.

1811-1832 Kadastrale minuut met in kleur aangegeven de verschillende functies van de percelen die eigendom waren van de eigenaar van Rapelenburg. In de cirkel de locatie van het kloostergebouw.

- boomgaard
- tuin
- dreef tot vermaak
- huis en erf

Rapelenburg toen en nu

Het klooster ligt tegenwoordig in de buurt met de naam 'Rapelenburg'. Deze wijk is vernoemd naar het eerdergenoemde landgoed. Op dit landgoed was omstreeks 1750 een huis gebouwd, dat aan het eind van de 18^e eeuw werd omgracht en ommuurd. Op de kadastrale minuut van 1811-1832 zijn mogelijk de restanten van deze gracht nog zichtbaar, op dat moment stond er waarschijnlijk geen water meer in, maar had ze de functie 'dreef tot vermaak'.

In 1898 werd het landgoed geveild, in de tuin waren op dat moment circa 1.000 vruchtbomen (appel-, peren-, kersen-, pruimen-, perziken-, abrikozen- en moerbeienbomen en druivenstruiken). Deze moesten na verkoop binnen een maand worden geruimd. Dit luidde het eind in van de periode van de boomgaard die op de kadastrale minuut van 1811-1832 reeds staat afgebeeld.

Het klooster werd gebouwd op de plaats van de tuin van het landgoed. De grachten en muren die het huidige klooster omgeven, zijn gelijk met het klooster in de jaren '50 van de twintigste eeuw aangelegd, hierbij is geen gebruik gemaakt van de oude omgrachting van het landgoed. Wanneer we de kadastrale kaart van 1811-1832 over de huidige kadastrale kaart leggen valt op dat de noordelijke gracht van het huidige klooster buiten de perceelsgrens van het oude landgoed Rapelenburg valt. Het oude toegangshek van Rapelenburg is nog aanwezig en bevindt zich aan de zijde van de Genneperweg, buiten het eigendom van het klooster. Van het toegangshek zijn alleen beide kolommen bewaard gebleven.

Waarschijnlijk begin 20^e eeuw – het huis Rapelenburg gezien vanaf de Dommel/ watermolen.

Na de Tweede Wereldoorlog vond er een forse uitbreiding van Eindhoven plaats. Dit begon met de aanleg van een rondweg. De basis voor dit plan werd al in 1916 gelegd door Jos Cuypers en Louis Kookken.² De weg moest de verschillende dorpen verbinden, die in 1920 waren samengegaan in Eindhoven. Later werd de weg noodzakelijk vanwege de toename van het verkeer. Deze werd geprojecteerd tussen Gestel en Stratum, hiervoor werden de gronden en bijgebouwen van het huis Rapelenburg onteigend, zeer tegen de wil van de eigenaar. De aanleg van de Rondweg (Boutenslaan) werd uiteindelijk in 1953 gestart.

Door economische groei en als gevolg van de vernielingen tijdens de Tweede Wereldoorlog had Eindhoven veel behoefte aan nieuwe woonwijken. De Rotterdamse stedenbouwkundige Ir. J. Kuiper maakte een uitbreidingsplan. Hij ging uit van een groen hart in de nieuwe wijk en een centraal voorzieningencluster. In overleg met J. Kuiper besloot het gemeentebestuur in 1951 om het perceel naast de Dommel ter beschikking te stellen voor de bouw van het klooster. Het lag aan de rand van het uitbreidingsplan in een fraaie omgeving met opgaande bomen.

In 1953 nam men de voorbereidingen ter hand om naast het klooster de wijk Rapelenburg te realiseren. In 1957 werden de negentig huizen tussen de Sint Claralaan, Boutenslaan, Gestelsestraat en Genneperweg opgeleverd. Deze werden gebouwd in opdracht van vakbonden van politie, onderwijzers en personeel van (handels)kantoren en winkels. De woningen werden ontworpen door architect Korteweg. Aan de drukke rondweg kwamen woningen met een extra verdieping (mezzanino) en kap. Hierachter lagen de huizen met twee verdiepingen en een kap in ruim opgezette straten. Opvallende elementen bij de huizen waren de witte penanten tussen de individuele woningen, de kleurige gele en blauwe accenten en de trapjes naar de voordeuren. De woningen aan de Gestelsestraat (1950) hadden een afwijkende architectuur.

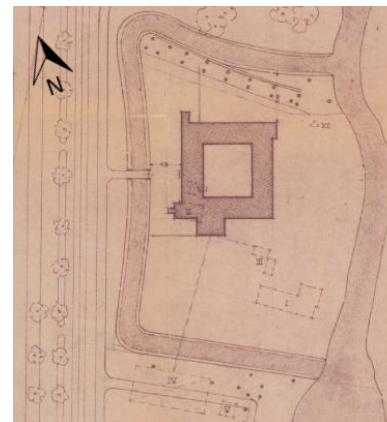
Hoewel het klooster en de wijk beide in de Wederopbouwperiode zijn gebouwd, mist hier een stedenbouwkundige relatie. Tijdens de aanleg van de woonwijk ontstond de Sint Claralaan en werd de toegangsweg tot het klooster verlegd. Op oud fotomateriaal (zie kft rapport) is te zien dat de toegangsweg vanaf de poort

² Louis Kookken (1867-1940) was architect. Architect C.H. de Bever ging in 1921 bij zijn bureau werken, trouwde zijn dochter, werd in 1933 partner in het bureau (het bureau ging toen verder onder de naam Kookken en De Bever) en ging na de dood van Kookken verder als 'architectenbureau De Bever'.

direct naar links liep, richting de Genneperweg. Op oude kadastrale tekeningen is te zien dat het plan was om deze weg ook naar rechts te laten lopen.

De wijk Rapelenburg met geheel rechts, verscholen achter het groen, het klooster.

Kadastrale situatie begin jaren '50. Klooster met contouren van het oude Rapelenburg. Op de plek van de kapel stond een boerderijtje.

De wijk Rapelenburg rond 1960.

2.2 Bouwgeschiedenis

Voorgeschiedenis

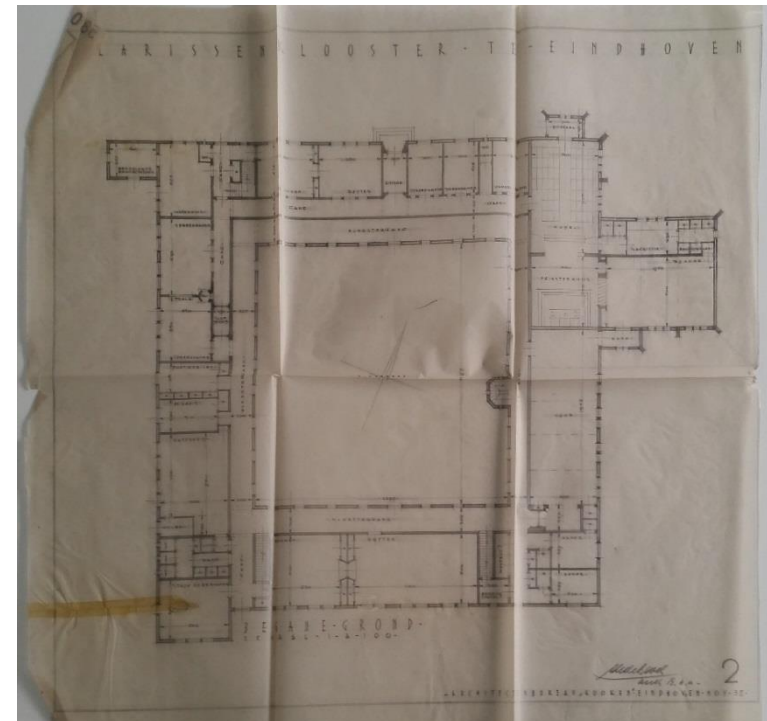
De Orde der Clarissen is een beschouwende kloosterorde en werd rond 1212 door Clara van Assisi gesticht. De Clarissen volgden de oproep tot apostolische armoede. Het leven van de Clarissen was er een van volkomen afzondering van de wereld, vol armoede, boete en beschouwing. Clarissen werden ook wel slotzusters genoemd, zij verlieten van oudsher het klooster nooit. Een klein groepje zogenoemde buitenzusters onderhield het contact met de buitenwereld.

De eerste Clarissen kwamen in 1900 in Nederland, zij lieten in 1905 in Helmond een klooster bouwen. In 1936 waren er genoeg Clarissen om een klooster in Eindhoven te stichten. Zij kwamen terecht in de oude pastorie van de St. Joriskerk aan de Stratumse dijk. Na enkele jaren in dit gebouw te hebben verbleven gaven zij C.H. de Bever (1897-1965, zie hoofdstuk 2.3) opdracht om het onderhavige klooster te ontwerpen. Ter inspiratie raadden zij De Bever aan om het klooster in Tilburg en Helmond te bezoeken, zij hadden van de zusters daar enkele tips gekregen.³ Uit correspondentie blijkt dat de zusters zich actief met het ontwerp bemoeiden, bijvoorbeeld met de maatvoering van de cellen (2,30 x 2,20 was het minimale volgens hen), het formaat van de ruimten en het materiaalgebruik.

1938-1939 Eerste ontwerp

De vroegst bewaarde ontwerpen dateren uit 1938. Het architectenbureau waar Cees de Bever werkzaam was droeg toen nog de naam van zijn schoonvader: 'architectenbureau Kooken'. De ontwerpen uit deze periode komen in grote lijnen overeen met het huidige klooster. Het was een gesloten carrévormig gebouw met op de hoeken accenten, doordat de vleugels net iets uitstaken.

³ De Bever moest bij het bezoek aan deze kloosters in de kapel letten op de sluiting van de tralievensters. Andere aandachtspunten waren het koorgestoelte in Tilburg, de vaste zitbanken van de refter in Helmond, de schuifkast (zonder opstand) in de keuken van Helmond, de sluiting van de slotpunt van Tilburg, in het washuis in Helmond de spoelbakken en de plaatsing van de roosters in de spoelbakken, de koperen afvoer waterbuizen (i.p.v. zink) en de schuifdeur voor de tralies in de spreekkamer en in Tilburg de kleppen op de deuren, in Helmond de raampjes boven de celdeuren en de buitenraampjes, die gemakkelijk helemaal open gezet konden worden. Verder nog het hout van de twee oude trappen van Helmond: de zusters wilden op de deuren niet de knoppen zoals in Helmond, maar de klepjes zoals in Tilburg. En tot slot de kelders in Tilburg met twee deuren. [bron: brief aan de architecten van 16 augustus 1938, aanwezig in het archief van C.H. de Bever bij De Bever architecten te Eindhoven].

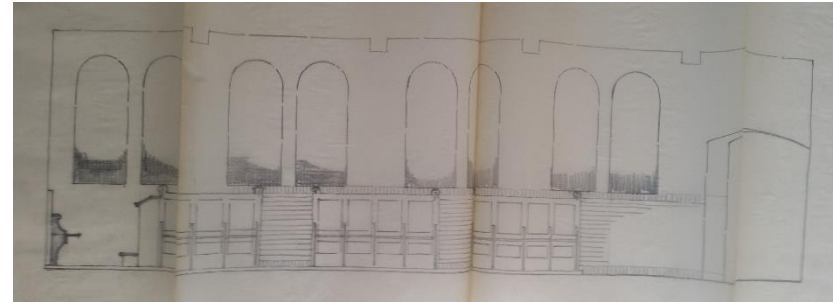
Plattegrond van april 1938 en onderaanzicht van de noord-westgevel van maart 1939. Hierop is te zien dat de kapel oorspronkelijk aan de linkerzijde was gesitueerd. [plattegronden aanwezig in het archief van C.H. de Bever (580), De Bever architecten]

Dit eerdere ontwerp heeft ook een duidelijk verschil met het bestaande klooster: de oriëntatie van de ruimten is namelijk anders. In het huidige klooster bevindt de entree zich namelijk in de westvleugel en de kapel aan de zuidwestzijde (met het koor in de zuidvleugel). In het ontwerp van april 1939 is de entree nog steeds in het midden van de westvleugel gelegen, maar bevindt de kapel zich aan de noordwestzijde en het koor zich in de noordvleugel, dus in de vleugel waar later de wasruimten en spreekkamers zijn gekomen. Dat betekent kortom: de kapel links van de entree in plaats van de huidige rechterpositie. In dit ontwerp was ook sprake van een aangebouwde bloemenkas. Deze ontbrak nog in een eerder ontwerp van november 1938. Tekeningen van de verdieping laten zien dat het idee van de driedeling: buitenzusters aan de voorzijde, novicen in een eigen vleugel en binnenzusters aan de achterzijde, altijd al aanwezig was.

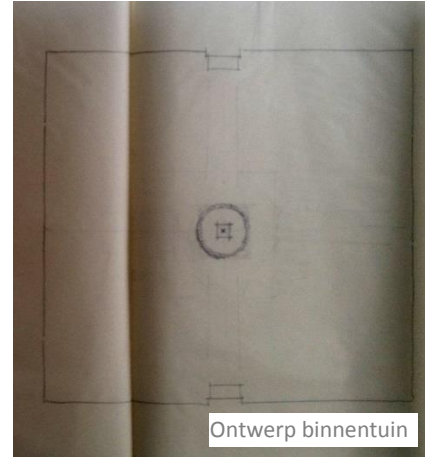
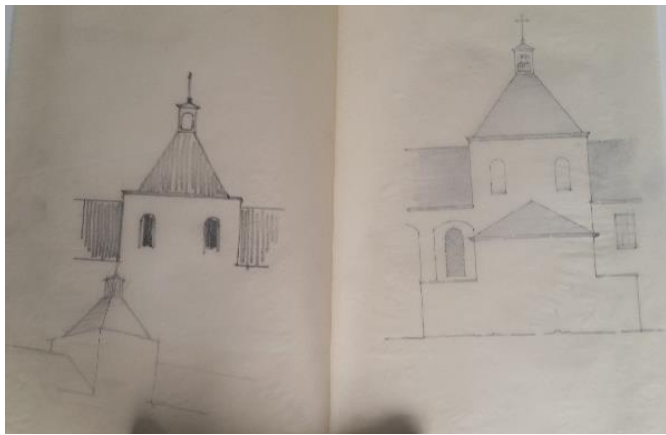
In december 1939 werd door oorlogsdreiging besloten om de plannen rond de bouw tijdelijk stil te leggen tot er een 'betere toestand' zou zijn. Over de exacte bouwlocatie was overigens nog geen definitieve keuze gemaakt. De gronden van Rapelenburg waren op dat moment nog geen eigendom, maar men hield wel rekening met deze optie. In 1949 was er even sprake van dat de zusters naar een terrein in Strijp of een locatie iets verder weg van Eindhoven zouden verhuizen. Deze vielen door hun ligging en prijs echter af.

In het archief van C.H. de Bever⁴ zijn verschillende detailtekeningen aangetroffen. Deze laten zien aan welke elementen de architect extra aandacht besteedde. Zo zijn er verschillende varianten van het kruis in de binnenplaats, het metselwerk, de vorm van de kap van de kapel en de poort bij de brug. Uit correspondentie⁵ in dit archief blijkt dat de zusters (rond 1938-1939 en 1949-1952) zich ook actief bemoeiden met details van het ontwerp. De zusters waren bang dat er onvoldoende frisse lucht kon binnenkomen en lieten De Bever veel ramen wijzigen in openslaande ramen. De 'achter'deuren werden nu ook in staal uitgevoerd. De ramen in de refter moesten hoger zodat niemand naar binnen kon kijken en het onderste deel van de ramen van de slotzusters moest van matglas worden. Ze wilden bij de entree niet alleen een elektrische bel, maar ook een trekbel, verder hadden ze wensen ten aanzien van de hoogte van de zitbanken en de plek waar kasten moesten komen. De zusters stelden ook voor om de kapel en het koor 1 meter korter te maken en minder 'rijk' uit te voeren.

⁴ Aanwezig bij het archief van C.H. de Bever (580) bij de Bever Architecten in Eindhoven.

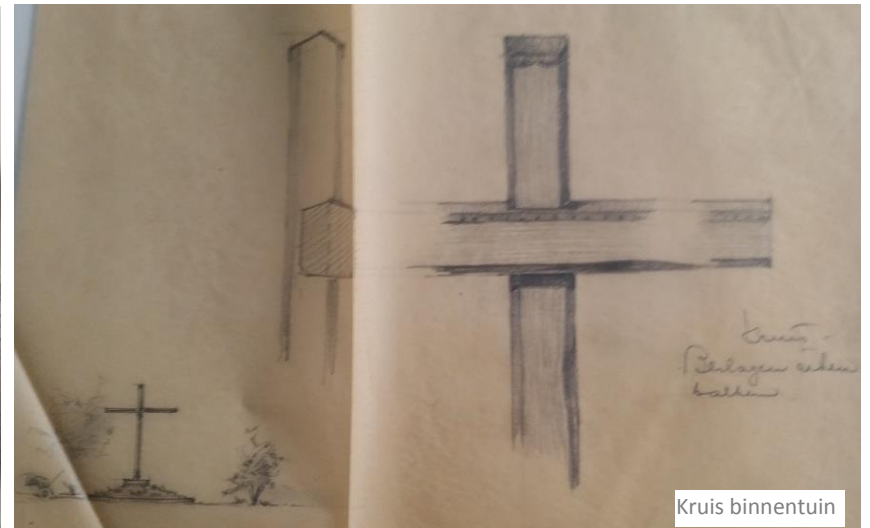
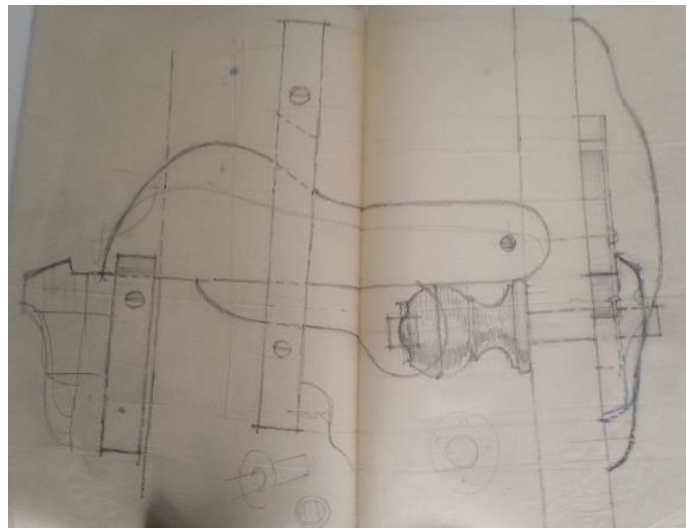
⁵ De communicatie verliep per brief omdat de zusters niet zomaar het klooster uit konden. De pastoor hield de werkzaamheden ter plekke in de gaten en op speciale dagen, bijvoorbeeld als de zusters bij verkiezingen gingen stemmen, maakten ze een rondje over de bouwplaats.

Ontwerp binnentuin

Kruis binnentuin

Kruis binnentuin

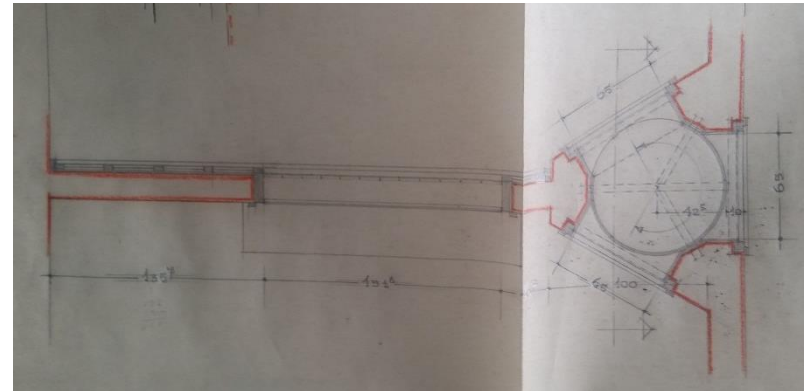
Er was tussen De Bever en de zusters veel discussie over het zijkoor. De zusters gaven De Bever in 1949 het advies om langs het klooster in Duivendrecht te gaan om zich te laten inspireren en te zien welke elementen juist niet goed werkten. Zo had in Duivendrecht niet iedereen zicht op het altaar. Ook adviseerden ze om te gaan kijken bij het Clarissenklooster in Helmond. Daar is een koor boven de kapel zodat alle zusters het altaar kunnen zien. De zusters zouden ook graag eenzelfde oplossing willen en als dit niet mogelijk was de bestaande zijkapel handhaven. Uit de briefwisseling is op te maken dat de zusters veel met andere zusters correspondeerden over de inrichting van het klooster en de kapel. Bijvoorbeeld met de zusters van Turnhout over een ijzeren hek in de kapel.

Over de tuin werd ook gecommuniceerd, echter veel minder dan over het klooster zelf. In 1950 waren ze bang dat de tuin te klein zou worden en vroegen ze of de nog te graven gracht niet een paar meter opgeschoven kon worden. Ook vonden ze dat het kloostergebouw zoveel mogelijk naar voren geplaatst moest worden zodat er zoveel mogelijk ruimte voor de tuin overbleef. Bij de bouw van het klooster hield De Bever rekening met het bestaande bomenbestand. Het terrein binnen de slotmuur werd ingericht als groente- en fruittuin, die de zusters zelf zouden bewerken. Uit correspondentie blijkt dat de indeling van de tuin door de zusters werd bepaald. In het archief van De Bever zijn wel schetsen van de binnentuin aangetroffen (zie vorige pagina).

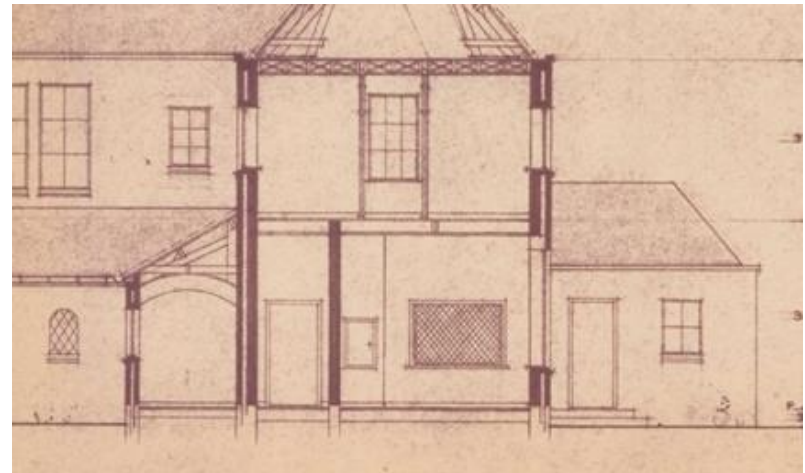
Cees de Bever gaf in 1950 een korte omschrijving van het gebouw en van de te gebruiken materialen. Hieruit is zijn ontwerpvisie goed af te leiden. Deze visie is in het kader op de volgende pagina te lezen. Het ontwerp uit 1950 werd begroot op 386.650,99 gulden. Dit bleek boven het beschikbare budget (300.000) te zijn.

In december 1951 was er nog even sprake van dat, ter bezuiniging, het Noviciaat en het zijkoor nog niet gebouwd zouden worden, maar de fundering wel alvast aan te leggen. Andere voorgestelde bezuinigingsmaatregelen waren om de verglaasde stenen te vervangen door gele stenen en de hardstenen tegels van het priesterkoor door cementtegels. Tevens werd er bezuinigd door het laten vervallen van de zogenaamde Limburgsche plafonds in het zijkoor, het koor en de refter. Deze bezuinigingen werden deels uitgevoerd.

De koorbanken zijn niet ontworpen door De Bever, het zijn twee toen al bestaande banken uit het klooster aan de Stratumse Dijk die door hem werden omgebouwd en vervolgens dienden als model voor de overige banken.

Detail draaikast naast traliewerk spreekkamer [juli 1952, archief C.H. de Bever]

Doorsnede ter hoogte van de spreekkamer in de noordvleugel. Het traliewerk en het doorgeefluik zijn hierop goed te zien.

Korte omschrijving van het gebouw en van de te gebruiken materialen enz. voor de bouw van een Klooster voor de Zusters Clarissen te Eindhoven.

Het Klooster

De Kloosters van de Zusters Clarissen zijn over de gehele wereld zeer eenvoudig van architectuur, sober, te gebruiken materialen evenzo, alles moet getuigen van de regel van armoede. Dit behoeft niet in te houden, dat het gebouw lelijk is, of smakeloos, het moet zijn zoals Prof. Molière het uitdrukt "statige armoede".

Dit is de gedachtegang geweest bij het maken van het plan. Het plan is te verdelen in twee gedeelten. T.w. het slot wat bewoond wordt, door de Slotzusters, die afgezonderd van de wereld leven, en het huis na hun intrede niet meer verlaten, en het gedeelte bewoond door de Buitenzusters, die het contact met de wereld onderhouden, men zou kunnen zeggen, die mede in de stoffelijke zorgen helpen voorzien.

Het terrein van het Klooster wordt omsloten door een muur ter hoogte van 3.25 m., dit voorschrift is de Regel. [NB: deze werd uiteindelijk lager uitgevoerd]

Zoals boven reeds gezegd, alles getuigt van armoede, zo worden de houtwerken binnen niet geverfd, maar moeten blank vuren hout blijven, er komt geen centrale verwarming, zelfs geen gewone kolenkachels, alleen de ziekenkamers en de spreekkamers voor het bezoek krijgen een kachel. De Slotzusters gebruiken in de winter stoven.

Stromend water alleen in de keukens, washuis, en de wc's en badkamers. Elektrisch licht spaarzaam, voor het slot b.v. alleen op de gangen der cellen, via bovenlicht boven de binnendeuren komt het kunstlicht in de cellen.

Alle vloeren worden van vuren hout, ook de trappen. Keukens, wc's, waslokalen en kelder hebben stenen vloeren.

Houten vloeren worden gemaakt, omdat de Slotzusters op blote voeten lopen in huis, voor het betreden van de wc's, keukens, waslokalen en de tuin worden houten trippen gebruikt. [NB: ook wel Patijnen genoemd, een soort klompen/houten overschoenen]

Wanden en plafonds worden allen wit, geschuurde kalkspecie.

Te gebruiken materialen

De fundering, moet gezien de bodemgesteldheid van het bouwterrein, gemaakt worden van gewapende betonpalen, waarover gewapende betonbalken en stampbeton bodemafsluiting.

Muren

De buitmuren worden opgetrokken in baksteen, miskleurig hardgrauw, de binnenmuren van miskleurig boerengrauw, alles waalformaat.

Daken

De schuine daken worden gedekt met blauwe pannen, op beschoten dak van 1 duims geschaafd en geschuurd vuren hout, waarvan ook de kap is gemaakt.

Vloeren

Er komen vrijwel overal houten vloeren op houten balklagen, alleen keukens, wc's, badkamers en waslokalen krijgen stenen vloeren.

Wanden

Alle wanden worden afgewerkt in kalkschuurspecie, ook de plafonds zodat deze gewit kunnen worden. In de wc's, badkamers en keukens komen wandtegels.

Binnendeuren en kasten

Alle binnendeuren en kasten worden van vuren hout gemaakt en blijven ongeverfd, ze worden voor onderhoud geschrobd.

Buitendeuren en ramen

Deze worden geverfd.

Beglazing

Alle ramen worden met eenvoudig vensterglas bekleed, voor het gedeelte, dat door de buitenwereld gezien kan worden, met ondoorzichtig glas.

Elektrisch licht

Dit wordt slechts spaarzaam aangebracht, alleen het hoogstnoodzakelijke.

Verwarming

Er komen stookplaatsen in keuken, waslokalen, ziekenkamers en spreekkamers.

Watervoorziening

Stromend water zal aangelegd worden naar de keukens, wc's, badkamers en waslokalen.

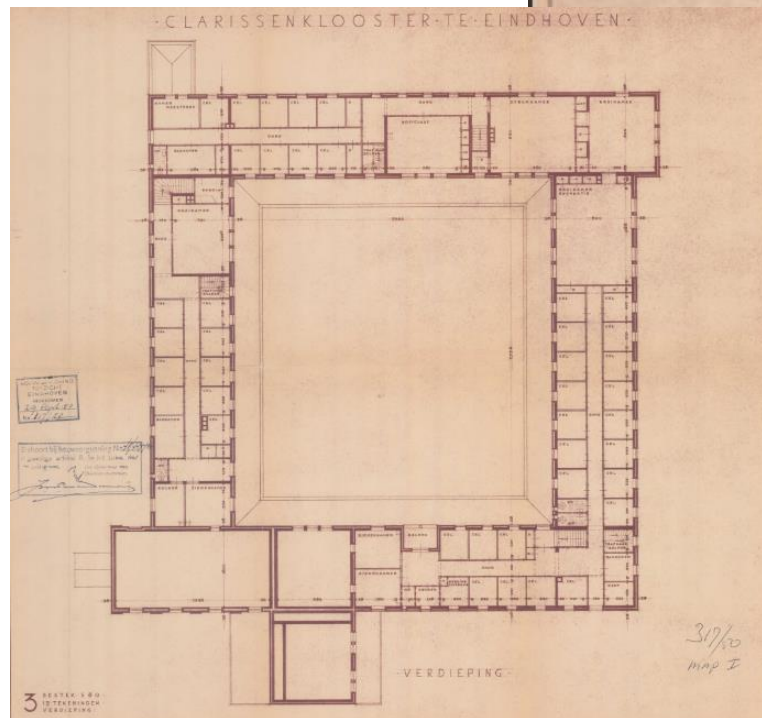
Schansmuur

De Schansmuur om de slottuin wordt gemaakt van miskleurig hardgrauwe baksteen. Er moet gefundeerd worden op gewapende betonpalen en gewapende betonbalken.

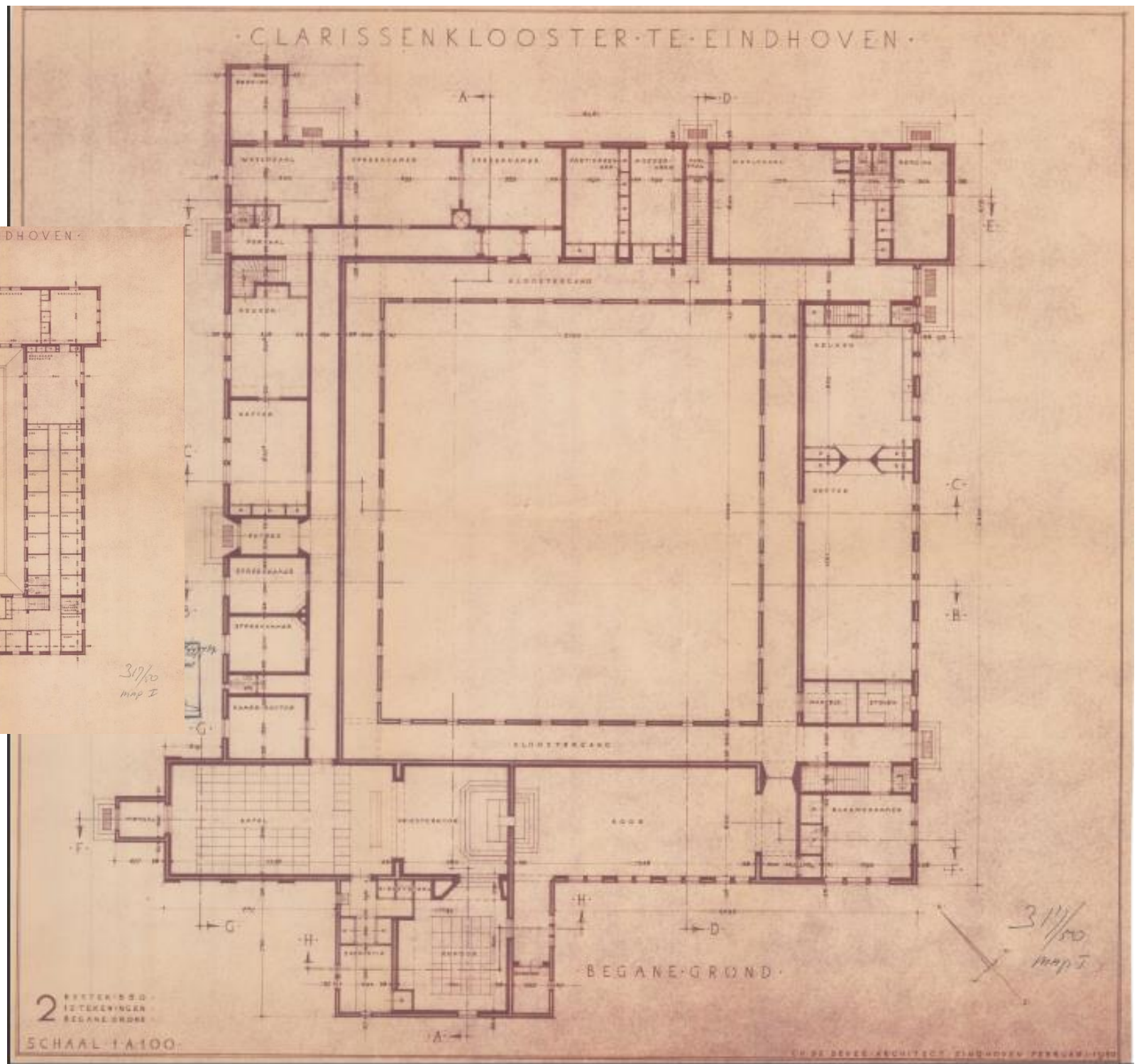
Eindhoven, oktober 1950

C.H. De Bever, architect

[Bron: archief C.H. de Bever 0580, Architectenbureau De Bever, Eindhoven]

1950 -bestektekeningen
van de begane grond en
verdieping.

1952-'53 Bouw van het klooster

Het duurde enige tijd voordat men vanuit het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting toestemming kreeg voor de bouw van het klooster. Vanwege de financiële situatie van Nederland moest het aantal bouwplannen voor 1951 worden verminderd. De goedkeuring kwam uiteindelijk eind van dat jaar. Hierna kon de gemeente de bouwvergunning verlenen.

In juni 1952 werd de eerste steen gelegd. Door de bodemgesteldheid was het nodig om gewapend beton met gewapend betonnen heipalen te gebruiken. Voor de bouw werd het bestaande perceel circa 35 cm opgehoogd. Dit werd o.a. gedaan met de grond die vrijkwam uit de door de gemeente gegraven grachten.⁶

Het ontwerp is niet alleen een goed voorbeeld van de traditionalistische stroming binnen de wederopbouwarchitectuur, de zogenoemde Delftse school (hoofdstuk 2.4), de eenvoud in vormgeving en materiaal sluit ook goed aan bij de sobere en teruggetrokken leefwijze van de zusters.

Aan de plattegrond van het klooster is te zien dat het om een gesloten klooster ging. De slotzusters/binnenzusters werden afgescheiden van de buitenzusters, dit is in de plattegrond terug te vinden in de dubbele gang, de gescheiden vleugels, de spreekkamers waar de gasten en de binnenzusters van elkaar gescheiden werden en het afgesloten karakter van de tuin. Oorspronkelijk werd de scheiding in de spreekkamer gevormd door een tralierooster, er was een doorgeefluik met een draaiplateau om elkaar spullen te kunnen aanreiken.⁷ Het besloten karakter van het klooster werd tevens benadrukt door de gracht, de ommuring en het groen rondom.

Het aspect armoede is terug te vinden in het zeer sober gebouwde klooster. Meestal was dit een ontwerpkeuze, voortgekomen uit de geloofsovertuiging van de zusters, maar uit de correspondentie in het archief van De Bever blijkt dat ook het beschikbare budget een rol speelde bij de afweging van de keuzes in materialen.

⁶ Voor zover deze grond niet nodig was voor de demping van de oude vijver. De ophoging van de tuin vond met name aan de westzijde plaats. [briefwisseling 18 juni 1953]

⁷ Zie afbeeldingen pagina 11

⁸ Dit blijkt uit de bouwtekeningen, aanwezig in het bouwarchief van de gemeente Eindhoven. Het klooster heeft een paalfundering met funderingsbalken van gewapend beton en een deel

Aannemer van het klooster was de heer Jos Coopmans uit Deurne. Er waren ook lokale onderaannemers die enkele specifieke onderdelen leverden.

Het betonwerk werd geleverd door het betontechnisch bureau H. Vermeylen uit Eindhoven.⁸

De stalen ramen en deuren werden geleverd door Nijs & Vale uit Eindhoven.

Het tralierooster in de spreekkamer en waarschijnlijk ook de koorbanken werden door de plaatselijke Ambachtsschool vervaardigd.

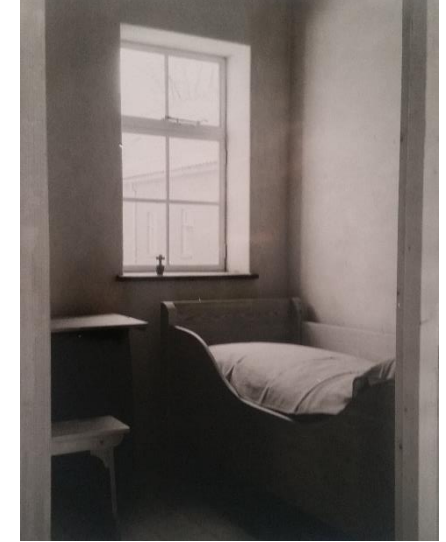
In het bestek geeft Cees de Bever aan dat het buitenverfwerk uitgevoerd moest worden in lichte kleuren, met uitzondering van het in donkere kleuren uit te voeren ijzerwerk. Al het timmerwerk in het klooster werd niet geleverd en behield zijn blanke houtkleur. Volgens dit bestek zouden er in het klooster ook Obdal (Noorse leisteen) vloertegels en vensterbanktegels worden toegepast. Deze laatste zijn later wegbezuinigd. Het klooster heeft nu gebakken tegels.

Na realisatie van het klooster werd in 1953 de schansmuur rondom het klooster gebouwd, hiervoor werden 200.000 bakstenen gebruikt.

Het koor werd gebruikt voor gebed en zang, later zouden de zusters ook gebruik gaan maken van de kapel.

van de ruimten was voorzien van een vloer van gewapend beton. Het gaat hierbij om de ruimten die later werden voorzien van een tegelvloer (kapel, entree kapel, gang bij de spreekkamers, sacristie, keuken en tuinkamer).

Foto's van vlak na de bouw [bron archief C.H. de Bever, architectenbureau de Bever]

Aanleg tuin

In het archiefmateriaal, zoals aanwezig in het archief van De Bever Architecten, wordt zowel in de correspondentie als in de tekeningen amper verwezen naar de tuinaanleg. Bij bijna alle kloosters is het ontwerp en de aanleg uitgevoerd door de zusters. Alleen de kloosters van Dom van der Laan (de belangrijkste vertegenwoordiger van de architectuurstroming De Bossche School) lijken een uitzondering te zijn geweest.

Een tuin is van essentieel belang voor een klooster. Er zijn binnen de muren van het klooster vier typen tuin te vinden:

- pandhof: de binnentuin binnen het kloostergebouw.
- nuttuin: het deel van de tuin dat was bestemd voor het levensonderhoud (boomgaard, bessen, moestuin, soms aangevuld met kruiden).
- stiltetuin voor verdieping: ruimte om te bidden en te mediteren met devotiebeelden van Maria en andere heiligen en/of een Lourdesgrot, kruis, kruisweg, etc.
- siertuin: voor ontspanning en voor reflectie.

De tuinen zijn vaak met elkaar verweven waardoor je overal in de tuin devotiebeelden aantreft.

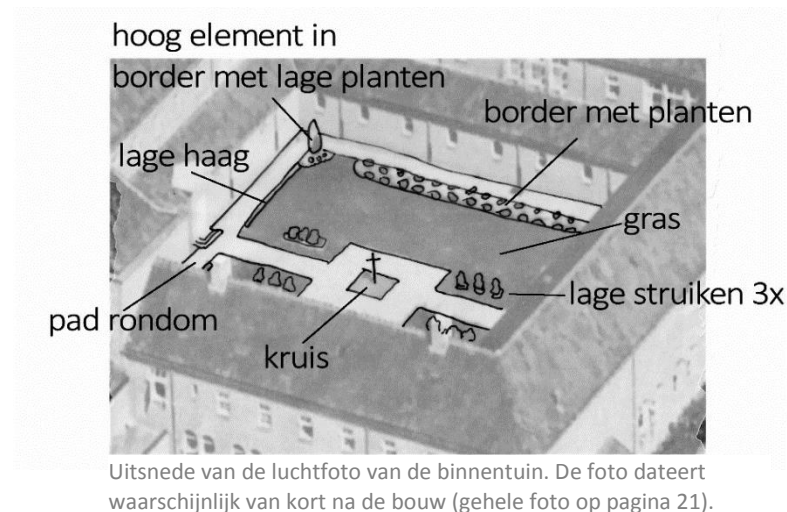
Een kloostertuin wordt ook wel gezien als een spiegel van de gemeenschap die er leeft. De Clarissen waren een beschouwende, contemplatieve orde. Men wilde niet afhankelijk zijn van de buitenwereld en zoveel mogelijk in stilte hun beschouwende leven leiden.

De pandhof

De pandhof heeft een bijna vierkante vorm, deze vorm is bij de meeste kloosters toegepast. De symboliek van het vierkant verwijst naar het nieuwe Jeruzalem, het paradijs. Vier gelijke zijden als beeld van een stad waar gerechtigheid en gelijkheid heersen. In het midden van de pandhof werd vaak een put/bron (levend water) of boom (levensboom) geplaatst. Er zijn ook pandhoven waarin een kruis werd aangebracht. Dit gebeurde als er, net als bij de Clarissen in Eindhoven, in de pandhof werd begraven. Het pandhof bij het Clarissenklooster is niet helemaal vierkant, eerder rechthoekig.

In het archief van De Bever zijn enkele schetsen van de binnentuin aangetroffen. Waarschijnlijk niet omdat hij de tuin zelf ontwierp, maar omdat hij opdracht had gekregen tot het ontwerp van het kruis. Schetsen op pagina 10 laten een

symmetrische tuinaanleg zien met paden in de vorm van een Grieks kruis en in het midden een vierkant met daarin een iets hoger liggend kruis. Fotomateriaal laat een andere uitvoering zien (o.a. luchtfoto's en de foto rechtsboven op pagina 16). Er is nog steeds een symmetrische aanleg, maar nu een pad in een rechte lijn (van deur naar deur) en in het midden een vierkant, met daarin een kruis. Langs de kloostergangen liep een pad zodat de zusters rond de pandhof konden lopen. Centraal in de ruimte stond een eenvoudig kruis. De vier hoeken werden geaccentueerd door een hoge struik, deze stond in een kwart rond bordes met enkele lage planten. Langs de noordzijde (en waarschijnlijk ook aan de zuidzijde) was een border met planten. Het type planten is op de foto niet zichtbaar, mogelijk waren het rozen (deze worden vaker in binnentuinen aangetroffen als verwijzing naar liefde). De paden aan de west- en oostzijde werden geaccentueerd door de aanleg van een lage haag, mogelijk buxus. Het middenpad werd extra geaccentueerd door aan weerszijde, steeds per drie, lage struiken aan te brengen.

De nuttuin

De moestuin/boomgaard ten zuiden van het klooster had verschillende tuinvlakken, gescheiden door paden. Bij sommige kloosters hadden deze een kruisvorm, maar dit is bij het Clarissenklooster niet het geval, ze hebben een orthogonale opzet. Of het paden met een halfverharding waren of de huidige stoeptegels is op de oude luchtfoto's niet zichtbaar.

De paden liepen aan de westzijde en zuidzijde langs de schansmuur zodat hier een rondgang mogelijk was. De paden werden extra geaccentueerd, aan de westzijde door middel van bessenstruiken of jonge laagstam vruchtenbomen en aan de oostzijde door lage, strakke buxushagen.

Langs de muren aan de west- en noordzijde stonden leibomen (vruchtbomen). Aan de zuidzijde stonden één of twee schuurtjes en een grote boom. Mogelijk was dit een oude vruchtboom of notenboom van het oude landgoed Rapenburg. In de nabijheid van het klooster (en de 'bloemenkamer') zijn drie percelen die iets afwijken. Mogelijk waren hier de percelen voor de teelt van kruiden/bloemen.

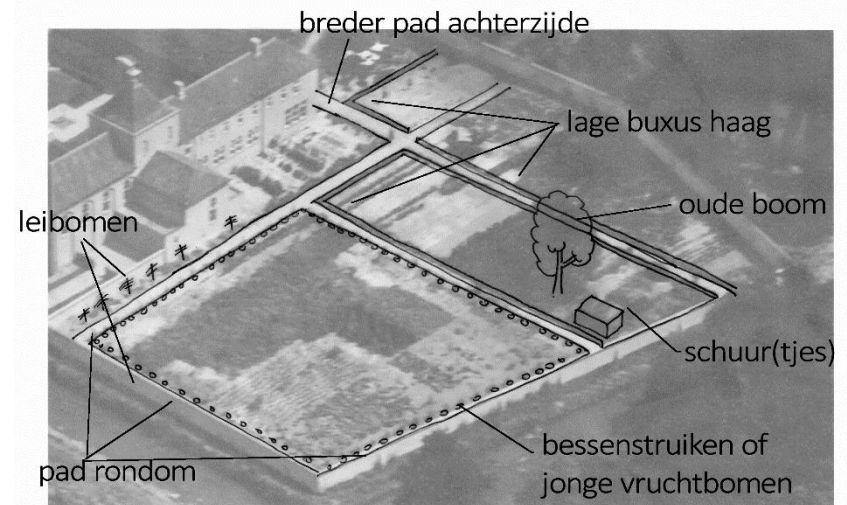
De stilte- en siertuin

Het klooster had waarschijnlijk een gecombineerde stilte- en siertuin. Langs het klooster liep een pad met ongeveer de breedte van een auto of een kar. Deze liep via een poort in de scheidingsmuur van de buitenzusters naar de poort bij de hoofdentree. Aan de oostzijde was een smal slingerend pad (half verharding met betonbandjes) die ongeveer parallel aan de schansmuur liep en ongeveer halverwege een aftakking had naar het bredere pad. Op het grasveld tussen de wandelpaden stonden enkele bomen die hier waarschijnlijk al stonden vóór de bouw van het klooster, of als redelijk volwassen boom zijn aangeplant. Aan de noordzijde stonden een aantal rode beuken, deze zijn kleiner dan de andere bomen en mogelijk uit de bouwtijd van het klooster. Grenzend aan de moestuin en aan de muur bij de buitenzusters waren twee bloemborders. Op oude foto's is te zien dat het grasveld ook werd gebruikt als 'bleek'. Langs het wandelpad hebben devotiebeelden gestaan en er is in de hoek achterin een Mariagrot geweest (pergola en beeld van Maria op sokkel).

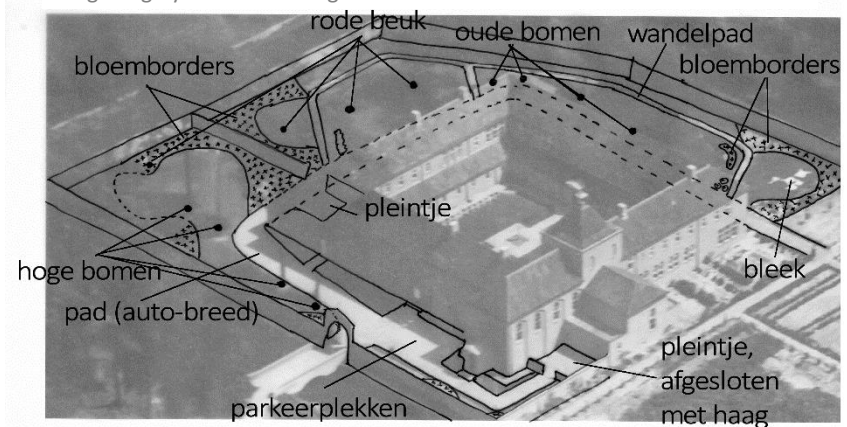
De semi-openbare tuin van de buitenzusters

De tuin van de buitenzusters was middels een hoge muur (met eenzelfde hoogte als de schansmuur lang de gracht) afgescheiden van de tuin van de binnenzusters. Vóór het klooster was een parkeerterreintje en liep een pad naar de ingang van de kapel en naar de sacristie. Voor deze sacristie was een pleintje welke was afgesloten met een relatief hoge haag. Vanaf de entree liep het brede pad door naar de dubbele deuren die zich nog altijd in de scheidingsmuur met de binnenzusters bevinden. Vlak voor deze poort was een pleintje, mogelijk om de was op te hangen vanuit het waslokaal van de buitenzusters. Later om de fietsen te stallen.

Het noordelijke deel van de tuin van de buitenzusters tuin was een siertuin met bloemborders en in het gras vier hoge opgaande bomen die bij de aanleg van het

Nutstuin kort na de bouw van het klooster. In de huidige tuin is ook een beregeningssysteem aanwezig.

klooster gespaard waren gebleven. In de bloemborder stond één rode beuk. Deze kan aangeplant zijn of van oudere datum.

Stilte- en siertuin. Op de voorgrond de tuin van de buitenzusters. Na 1965 kreeg deze tuin een meer semi-openbaar karakter als entree gebied voor het klooster. De dichte poortdeuren werd vervangen door een ijzeren traliehek. De buitenzusters konden toen ook gebruik maken van de tuin van de binnenzusters.

1965 – 1993   2^e Vaticaanse Concilie

Het klooster kende verschillende verbouwingen, deze zijn te categoriseren in twee fasen. 1965-1993 en 1993-2005. Het tweede Vaticaanse Concilie ging in 1965 in en had een grote impact op de kerken en kloosters. Een belangrijk kenmerk van dit concilie was dat de kerk meer openheid wenste, iets dat bij jongere kloosterordes makkelijker te implementeren was dan bij de oudere ordes zoals de Clarissen. De wijzigingen in het Clarissenklooster waren daarom groter dan in andere kloosters. Na de invoering van het Tweede Concilie kregen de zusters meer vrijheid en was er binnen het klooster een vrijer gebruik van de ruimten en minder onderscheid tussen de buiten- en binnenzusters.

Interieurfoto van één van de huiskamers, waarschijnlijk in de periode 1965-1993.

Het Tweede Vaticaanse Concilie had voor het gebouw zelf ook enkele gevolgen:

- Er kwam op de verdieping een doorgang tussen de vleugel van de buitenzusters en het noviciaat. Er kwamen in deze periode ook enkele andere doorbraken ter grootte van een deuropening.
- De 'sluis' in de noordgang verdween, hier waren twee deuren achter elkaar die de enige verbinding vormden tussen de gang van de buitenzusters en de binnenzusters.
- In de gang werden dubbele deuren geplaatst.

- De scheidingswand in de spreekkamers werd open gemaakt. De grote ruimte werd voor verschillende gelegenheden gebruikt.
- De binnengang (oorspronkelijk kruisgang genoemd) had oorspronkelijk een meer religieuze functie en was voorzien van de kruisweg, deze werd na het Tweede Concilie verplaatst naar de kapel. De binnengang werd gebruikt als functionele verkeersruimte en verblijfsruimte (bibliotheek, opslag van planten en bij feestelijke gelegenheden stonden er stoelen en tafels). Het bleef nog wel een gang van stilte, in principe mocht er niet met elkaar worden gesproken. De regel was 'alles wat noodzakelijk is, mag worden gezegd'.
- De houten vloeren waren erg gehorig. Men liep in deze periode op sandalen. Waarschijnlijk is in deze periode tapijt of zeil over de oorspronkelijke houten vloeren gelegd.
- De binnenzusters gingen tijdens de eucharistieviering ook gebruik maken van de kapel. Het koor werd overdag gebruikt om te bidden.
- De Mariagrot in de tuin werd verwijderd vanwege instortingsgevaar. Aan de buitenzijde van de poort kwam een fietsenhok.
- In 1964 kreeg het klooster centrale verwarming. Veel capaciteit had de verwarming niet, warmer dan 19 graden kon men de ruimten niet krijgen.
- In 1967 werden er vier dakkapellen op de vleugel aan de noordzijde geplaatst.
- In 1970 kwam er een nieuwe opgeklampte deur in het zijkoor en werd er een nieuw altaar geplaatst, deze werd opgebouwd uit aanwezige materialen (thans niet meer aanwezig), een en ander naar ontwerp van architectenbureau De Bever.
- In 1970 werd de poort bij de brug gewijzigd. In plaats van een gesloten houten deur kwam er nu een deur van traliewerk.
- Rond 1976 werd er een lift geplaatst en kwam er op de binnenplaats een brandtrap.
- In 1982 werd de ruimte op zolder o.a. ten behoeve van het gekozen bestuur binnen het klooster in gebruik genomen.
- De voordeur werd voorzien van glazen vensters, de oude deur was volledig dicht.
- Er kwam een doorgang tussen de keuken en de refter.
- Diverse kunststofkozijnen.

Door het teruglopende aantal novicen was er voor hen geen aparte vleugel meer nodig. De novicenvleugel en de kamers van de buitenzusters werden in deze periode gebruikt als gastenkamers. In deze periode waren er 17-18 zusters en gasten. Afscheiden in een aparte vleugel waren 4-5 inwonende zusters van een congregatie uit Amsterdam, ook zij bewoonden enkele gastenkamers.

1993 – 2015 Amerikaanse zusters

Het aantal zusters nam af, men bezocht daarom Amerika en Mexico om zusters te werven. Echter, de zusters leefden volgens andere regels dan de zusters in Eindhoven. De laatsten wilden zich niet aanpassen aan de leefwijze en regels van de zusters uit Amerika. Uiteindelijk is besloten om het klooster over te dragen aan de Amerikaanse Clarissen, de Nederlandse tak (14 zusters) ging buiten het klooster wonen of verhuisden - indien ze medische indicatie hadden - naar zorgcentrum Witven in Someren. De jonge Amerikaanse Clarissen hadden de ambitie om het klooster weer te vullen, maar na enige groei nam ook hun aantal weer af. Het gevolg was dat de laatste zusters in 2015 weer naar Amerika zijn teruggekeerd.

De Amerikaanse zusters waren veel conservatiever in het gebruik van het klooster. Dit had tot gevolg dat zij, naast enkele modernisering, ook een aantal functionele wijzigingen in het klooster doorvoerden:

- Men keerde terug naar een scheiding van binnen- en buitenzusters, met ieder een eigen zone.
- De binnengang bleef in gebruik als functionele verkeersruimte, maar deed ook dienst als verblijfsruimte (bibliotheek).
- De binnenzusters gingen weer op blote voeten lopen.

Bouwkundige wijzigingen in deze periode:

- Enkele raamkozijnen zijn vervangen door aluminium exemplaren met dubbel glas.
- In het koor werd figuurglas geplaatst. Ook op de verdieping zou in deze periode weer matglas of plakfolie op de ramen zijn geplaatst.
- Vloerbedekking.
- Halfronde venster tussen de gang van de binnen- en buitenzusters.

2015-2018 Ontmanteling klooster

Na het vertrek van de zusters werd het klooster door het Bisdom ontmanteld. De graven in de binnenhof werden geruimd, de restanten van de moestuin en boomgaard verwijderd en zowel in het interieur als het exterieur werden religieuze beelden en symbolen weggehaald.

Pandhof/binnentuin met enkele graven. Het pad is nog aanwezig, net als de buxushagen.

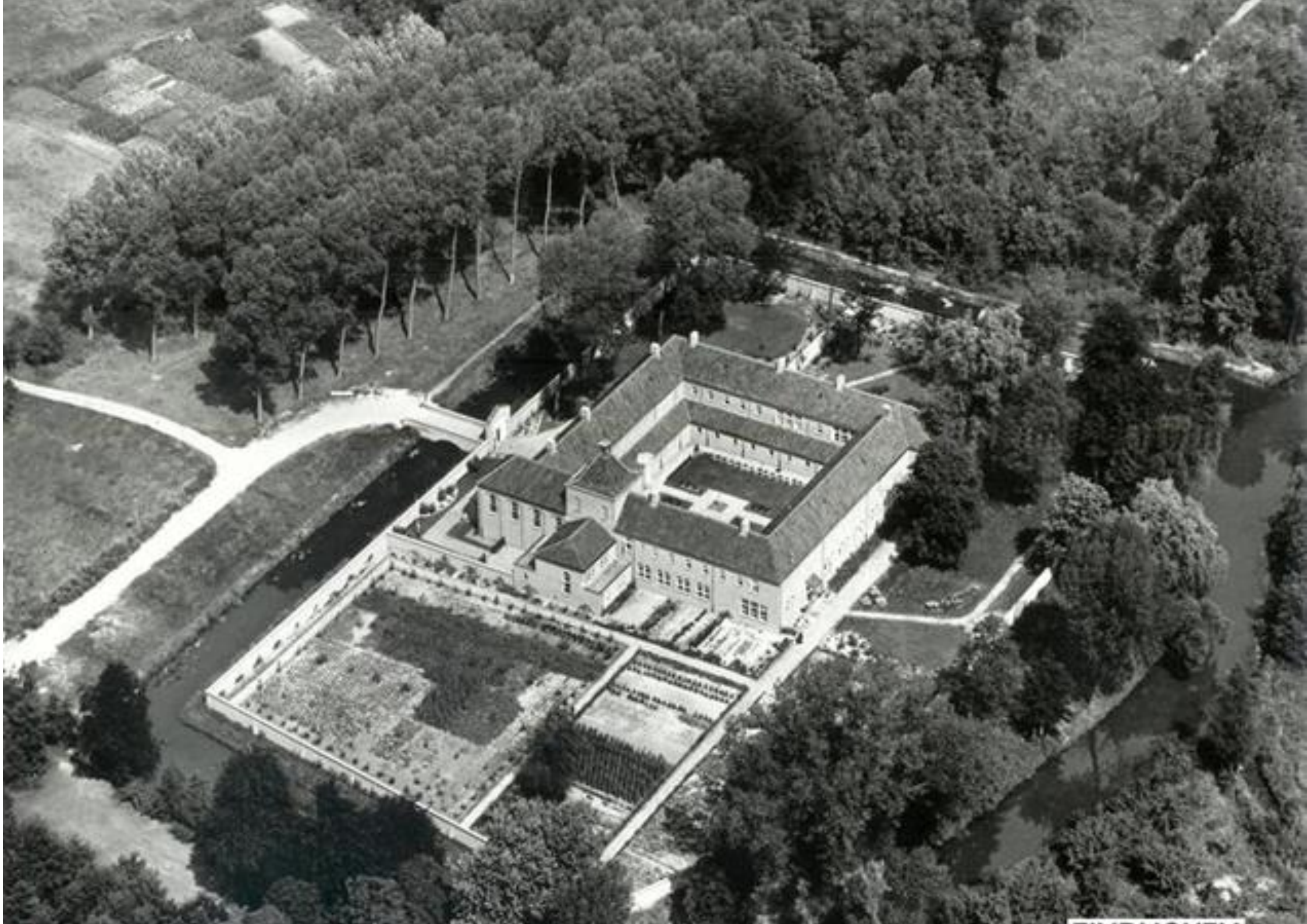
Boomgaard

Moestuin

Religieuze beelden (geheel links)

2.3 Architect De Bever

Cornelis Hubertus (Cees) de Bever (1897-1965) was zoon van een timmerman en werkte na zijn opleiding aan de Koninklijke School in Den Bosch enige tijd in Arnhem en Den Haag, waarna hij in 1921 in dienst kwam bij het architectenbureau van Louis Kooken, met wiens dochter hij later trouwde. Na de dood van Kooken in 1940 ging het bureau verder onder de naam 'architectenbureau De Bever'. De Bever was overtuigd rooms-katholiek en volgens zijn zoon was hij een regelmatige gast van het klooster van Huijbergen, een plek waar rooms-katholieke architecten, beeldhouwers, schilders en andere kunstenaars samenkwamen.

Vanaf de late jaren dertig lijkt De Bever in het katholieke Noord-Brabant een leidende rol te hebben gespeeld binnen de kerkelijke architectuur. Ongeveer gelijktijdig met dit klooster hield hij zich bezig met het sanatoriumcomplex De Klokenberg in Breda. De eerste schetsen van dit sanatorium dateren uit 1946 (later dan het Clarissenklooster), maar het gebouw werd eveneens in 1953 gerealiseerd. Er zijn gelijkenissen te vinden met het Clarissenklooster, zoals de kap van de kapel en de toepassing van bifora in het zusterhuis.⁹ De Bever hoort bij een traditionele stroming, die kenmerken vertoont van de zogenoemde Delftse School. De Bever bouwde in historiserende vormen die hij zeer sterk vereenvoudigde.

Vermeer (2010) beschrijft zijn religieuze architectuur als volgt: *'De kerkgebouwen van de Bever vallen alle op door een combinatie van puristisch en traditioneel materiaalgebruik, een bijna modernistisch rationalisme in zijn eenvoud en de buitengewoon erudiete en rijke citaten uit de vroege christelijke en middeleeuwse*

kerkbouw en de zeer zelfbewuste wijze waarop hij min of meer zelfstandige ruimten en volumes tot een buitengewoon harmonieus complex samenvoegt'.¹⁰

De Bever genoot als architect in de wederopbouwperiode enige bekendheid, vooral binnen Noord-Brabant, waar vrijwel zonder uitzondering al zijn werken staan. Binnen de wereld van het traditionalisme nam hij een belangrijke positie in met zijn strakke vormen en oog voor detail. Een aantal werken van De Bever is aangewezen als rijksmonument: het winkelpand Kleine Berg 45 in Eindhoven (monumentnummer 518809), de pastorie uit 1934 van de St. Willibroduskerk in Waalre (513712), de St. Jozefkerk uit 1935 in Kaatsheuvel (532011), de uitbreiding (1938) van de St. Dionysiuskerk/Goirkese kerk in Tilburg (521052), kerk en pastorie H. Maria Boodschap uit 1940 in Goirle (complex 516985) en villa 'Chartreuse' in Raamsdonksveer uit 1940-1941, alsmede een aantal naoorlogse gebouwen: het sanatorium De Klokenberg in Breda (complex: 528717) en het (overigens reeds voor de oorlog ontworpen) Clarissenklooster in Eindhoven (530876), beide behorende tot de "Top 100 wederopbouwmonumenten 1940-1958" en relatief recent aangewezen als rijksmonument.

De Bever streefde in zijn werk veelal naar een puur en samenhangend geheel, ofwel een 'Gesamtbauwerk' met oog voor het interieur. Dit is ook bij het Clarissenklooster terug te vinden, waarbij hij de harde materialen (schoon metselwerk) afwisselde met zachte materialen zoals de houten vloer en geschuurde stuc op de muren. In 1955 ontving De Bever voor het ontwerp van het Clarissenklooster de Gemeentelijke Cultuurprijs van Eindhoven.

Van links naar rechts: St. Jozefkerk en pastorie in Kaatsheuvel (1935); uitbreiding kerk in Tilburg (1938); Kerk H. Maria Boodschap in Goirle (1940); Zusterhuis en kapel bij het Sanatoriumcomplex De Klokenberg in Breda (ontwerp 1946, bouw 1951-1953).

⁹ Dit is de loggia, een tweeledige lichtopening waarbij twee rondboogvormige openingen worden gescheiden door een zuil. Dit is afgeleid van de Romaanse bouwkunst.

¹⁰ Vermeer, Het gemeentehuis van Best uit 1962 van architect C.H. de Bever, Bouwhistorische en waardestellende beschrijving 2010. Gemeentelijk monument 0753/GM-001.

2.4 Delftse School

Het Clarissenklooster is een vroeg voorbeeld van wederopbouwarchitectuur en is uitgevoerd volgens de principes van de 'Delftse School', de meer traditionalistische stroming binnen de wederopbouwarchitectuur. Deze bouwstijl vond zijn oorsprong al in de jaren '20, dus ruim vóór de Tweede Wereldoorlog. Voorman en ideoloog was architect M.J. Granpré Molière.¹¹ Bij kerkgebouwen nam men de vroege middeleeuwse architectuur als uitgangspunt en voor woningbouw werd inspiratie gezocht in de vaderlandse baksteenbouw van het platteland. Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog overheerste deze stijl in de wederopbouw van ons land buiten de grote steden.

Kenmerkend voor de Delftse School is de sobere baksteenarchitectuur. Hiermee zette men zich af tegen het modernisme en de functionalistische architecten. De harmonische verhouding tussen techniek en vorm was belangrijk. Technische vernieuwing werd niet geheel afgewezen. Zo werden er wel betonconstructies toegepast, maar deze ging schuil achter een bakstenen omhulsel. Na Granpré Molière's bekering tot het rooms-katholicisme in 1927 werd het traditionalisme met dit geloof verbonden.

1931 –
Kloostercomplex O.L.
Vrouwe ter Eem in
Amersfoort door B.J.
Koldewey en H. Kroes.
Solide
baksteenarchitectuur
met grote, gesloten
muren en dakvlakken.

¹¹ De Bever haalt Molière aan in zijn ontwerp visie voor het Clarissenklooster (p. 12)

Kenmerken

Sleutelbegrippen van de Delftse School zijn waardigheid, gezag en eerbied. Begrippen die goed aansloten bij de bouw van kerken, kloosters, raadhuisen etc. Kenmerken van de bouwstijl zijn de geslotenheid van de bakstenen gevels, de hoog opgaande pannen zadeldaken met kleine overstekken, de toepassing van eenvoudige, traditionele hoofdvormen en het gebruik van natuurlijke materialen. Om rust en orde in een gebouw te brengen werd gebruik gemaakt van symmetrie en regelmaat (niet letterlijk, maar 'gelijk de vormen in de natuur'). Veel katholieke kerken en kloosters van de Delftse School zijn geïnspireerd op Romaanse en vroegchristelijke voorbeelden en zijn herkenbaar aan zware, nauwelijks versierde bakstenen bouwmassa's met steunberen en kleine rondboogvensters. Dit is ook het geval bij het Clarissenklooster.

Materialen en bouwwijze

De voorkeur ging uit naar natuurlijke materialen als baksteen, hout en steen. Dit zijn ook de belangrijkste materialen die in het Clarissenklooster zijn toegepast. Naast houten kozijnen werden ook stalen kozijnen toegepast, maar overwegend in een traditionele context. Bij het Clarissenklooster is deze combinatie ook te zien (staal bij de vensters, hout bij de deuren aan de voorzijde).¹²

Nadrukkelijk aanwezige
sluitstenen werden veel
toegepast in de Delftse
School. Hier bij de
hoofdentree van het
Clarissenklooster.

Binnenhof Clarissenklooster: kleine rondboog
vensters en vensters met een 19^e-eeuwse
roedeverdeling in een modern materiaal (stalen
kozijnen).

¹² Roland Blijdenstein & Ronald Stenvert, Bouwstijlen in Nederland 1040-1940

verdwenen. De rest van de aanplant lijkt uit de periode van de Amerikaanse zusters te dateren. In dit deel van de tuin zijn nog restanten van een niet oorspronkelijk schuurtje.

Bouwmassa:

Het klooster heeft een traditionele opzet met een bijna vierkante binnenhof met binnentuin en gesloten kloostergang. Het klooster bestaat uit twee bouwlagen met zadeldak, opgezet in carrévorm. De kloostergang aan de binnenzijde heeft één bouwlaag en is voorzien van een lessenaarskap. Het klooster bestaat uit een afwisseling van volumes en lijkt uit twee in elkaar stekende L-vormen te bestaan. Het gebouw heeft door de kapel een asymmetrische setting.

De muren zijn opgetrokken in schoon metselwerk, zonder plint. De stenen zijn in een wildverband gemetseld. Er zijn verschillende soorten vensters toegepast (zie beschrijving gevels) deze refereren naar de achterliggende functie. De vensters hebben allemaal een verticaal/staand karakter en zijn uitgevoerd in staal. (m.u.v. latere wijzigingen, enkele oorspronkelijke vensters hebben later dubbelglas/monumentenglas gekregen).

Het voorste gedeelte was het meer publieke gedeelte met spreekkamers en op de verdieping de cellen van de buitenzusters. De rechtervleugel (westhoek) bevat de kapel met priesterkoor, zijkoor en sacristie. De verschillende ruimten worden met elkaar verbonden middels een kloostergang rond de binnenhof. Er was tussen deze gesloten kloostergang en de binnenhof nagenoeg geen contact, op twee plaatsen bevond zich een deur – zonder vensters - die toegang gaf tot de binnenhof. De linkervleugel, de achtervleugel en het achterste deel van de zuidvleugel vormden het gesloten kloosterdeel met de cellen op de verdieping. Op de verdieping van de linkervleugel bevond zich het noviciaat, met bijbehorende cellen.

¹³¹³ De buitenzusters vonden deze boodschappen-/dienstentree niet nodig en hadden hem liever niet gehad i.v.m. het extra schoonmaakwerk. [bron: archief C.H. de Bever]

Voorgevel (west):

De voorgevel bevat de hoofdentree, deze biedt toegang tot het meer publieke gedeelte van het klooster. Op de begane grond waren o.a. de spreekkamers, een kamer van de rector en op de verdieping de cellen van de buitenzusters.

De dubbele deur van de hoofdentree is bereikbaar via een gemetselde trap (twee treden). De entreepartij wordt geaccentueerd door twee 'geboortestenen' bij de gemetselde segmentboog boven de deur. Deze aanzetstukken zijn vervaardigd van Ettringer tufsteen.

In de gevel zijn verschillende typen vensters toegepast. De spreekkamers hebben grote zesruits vensters (bij de grote spreekkamers drie naast elkaar, bij de kleine kamers één enkele), de cellen kleine zesruits vensters en op de plek waar een gang is een zesruits venster of vensters met een halfronde bovenzijde. Aan de linkerzijde bevindt zich een tweede 'dienstentree' in de gevel.¹³ De vensters zijn uitgevoerd met stalen kozijnen en profielen, dit geeft een rank voorkomen, veel vensters konden deels of geheel open worden gezet. Hiermee kwam de architect tegemoet aan de wens van de zusters om voldoende 'licht en lucht' in het klooster te kunnen brengen. De witte kleurstelling van de kozijnen is oorspronkelijk. Uit het archief van De Bever blijkt dat de onderruiten oorspronkelijk waren voorzien van matglas.

Deel van de voorgevel, hierop zijn de verschillende venstertypes te zien.

Linkerzijgevel (noord):

De linkerzijgevel heeft grote zesruits vensters op de begane grond. Hierachter bevinden zich spreekkamers, kantoren ("portierressen" en moederabsis) en twee waslokalen (één grote van de binnenzusters en een kleine aan de westzijde van de buitenzusters). Op de verdieping zijn grote vensters aangebracht bij de werkkamers (strijkkamer en breikamer), kleine vensters met halfronde bovenzijde bij de gang (van het noviciaat) en kleine vierkante vensters bij de cellen van het noviciaat. Sporen in het metselwerk doen vermoeden dat tegen deze gevel een aanbouw heeft gestaan. In archiefmateriaal is echter niets daarover gevonden. Het houten afdak boven de deur is in de huidige situatie niet meer aanwezig. De dakkapellen in de kap zijn tijdens een verbouwing van 1967 aangebracht toen er behoefte was aan meer ruimte.

Achtergevel (oost):

De achtergevel kent eenzelfde opbouw, uitzondering zijn de grote zesruits vensters, afgesloten met een boog, op de begane grond. Hierachter bevond zich de refter. De naastgelegen keuken heeft weer de rechte zesruits vensters (dit was immers een werkruimte), die ook zijn toegepast in de bloemenkamer en bij de werkkamers op de verdieping (breikamer en naaikamer/recreatieruimte). De linkerzijvleugel (geheel rechts) steekt iets uit ten opzichte van de achternvleugel, dit markeert een duidelijk onderscheid tussen beide vleugels.

In de achtergevel bevinden zich twee buitendeuren. Beide zijn aangebracht op het einde van de gang en voorzien van een eenvoudige overkapping, waarbij de houten constructie rust op consoles die in het metselwerk zijn aangebracht, deze zijn ontworpen door De Bever. In zijn archief zijn fraaie detailtekeningen daarvan aangetroffen. De deuren zijn van staal en hebben een kenmerkende ruitverdeling zoals vaker voorkomt in de jaren 1930-1950. Het open karakter van deze deuren zou je niet verwachten in dit gesloten klooster, ze zijn echter wel oorspronkelijk. Waarschijnlijk zijn dit toevoegingen die gedaan zijn toen het ontwerp (uit 1938/1939) in 1950 op enkele punten werd aangepast.

Linkerzijgevel

Achtergevel

Rechterzijgevel (zuid):

De rechterzijgevel heeft aan de westzijde een uitbouw (zijkoor en sacristie). In deze vleugels zijn de werkkamers (bloemenkamer) weer te herkennen aan grote zesruits vensters en de cellen aan kleine zesruits vensters. Aan het einde van de gang bevindt zich een groot negenruits venster. Het koor heeft iets hoger geplaatste smalle vensters met halfronde afsluiting. De hogere plaatsing maakte dat men niet naar buiten kon kijken. Oorspronkelijk waren deze vensters waarschijnlijk ook voorzien van matglas. De aluminium kozijnen met dubbel glas zijn van latere datum. De boogvormige bovenlichten hebben nog wel hun oorspronkelijke kozijnen en glasinvulling. Op de verdieping is in een groot venster ook een nieuw kunststofkozijn geplaatst, zonder de kenmerkende roedeverdeling.

De uitbouw met zijkoor en sacristie is voorzien van een uitgemetselde waterlijst tussen de begane grond en verdieping. Op de begane grond bevinden zich kleine (vrij hoge) vensters met halfronde afsluiting aan de bovenzijde. De vensters op de verdieping zijn hier een grote variant van. De vensters zijn voorzien van een roedeverdeling waarbinnen glas-in-lood vensters zijn aangebracht. De zonwering boven deze vensters is niet oorspronkelijk. Aan de zuidzijde bevindt zich een groot venster (over twee bouwlagen) met aan de bovenzijde een halfronde boog en een invulling met glas-in-lood. In de westgevel van de sacristie op de begane grond bevinden zich enkele kleine vensters met een halfronde boog aan de bovenzijde (zgn. boogvensters).

De kapel heeft hoog geplaatste grote vensters met boogvormige afsluiting en glas-in-lood invulling (blank glas). De vensters bevinden zich in grotere blindnissen. Deze blindnissen hebben eenzelfde vorm met halfronde afsluiting aan de bovenzijde.

Rechterzijgevel

Gevels binnenhof:

Westzijde (voorzijde):

De kloostergang is voorzien van een lessenaarsdak in dezelfde dakpannen als de kap. Ter hoogte van de kloostergang zijn kleine boogvensters met een glas-in-lood invulling (zonder verdere roedeverdeling). Ongeveer in het midden van de gevel bevindt zich een eenvoudige tweepaneels deur die toegang geeft tot het binnenhof. Deze entree bevindt zich in een risalerend deel, voorzien van een wit geschilderd fronton. Dit fronton is een afwijkend element in de vormgeving van het klooster.

Op de verdieping kleine zesruits vensters voor de cellen, grote zesruits vensters voor de werkkamer (naaikamer) en grote negenruits vensters voor het einde van de gang en de ziekenkamer.

Noordzijde (linkerzijde):

Deze gevel heeft eenzelfde opzet als de westgevel. De kloostergang heeft dezelfde soort vensters (geen deur) en op de verdieping zijn de kleine zesruits vensters bij de cellen toegepast en de grote bij de werkkamers (noviciaat en strijkkamer). Op het dak staat een detonerend blok dat hier later is aangebracht t.b.v. de lift. De dakramen zijn eveneens niet oorspronkelijk.

Oostzijde (achterzijde):

De gevel aan de oostzijde is een kopie van de gevel aan de westzijde. Ook in deze gevel is in het midden een deur met fronton aanwezig.

Zuidzijde (rechterzijde):

De zuidgevel heeft een kloostergang met dezelfde vensters als in de rest van de kloostergang. Geheel links is een luidklok aangebracht. De verdieping heeft geheel links een groot negenruits venster. De drie vensters hiernaast zijn kleine zesruits vensters. Daarnaast bevindt zich een loggia met twee openingen die met een boog zijn afgesloten. Hiertussen staat een natuurstenen zuil, rechts hiervan een later aangebracht venster.

Het torenelement van de kapel bevat een drietal hoge vensters met boogvormige afsluiting en binnen de roedeverdeling glas-in-lood ramen.

Luidklok

De zuidgevel van het binnenhof.

West en noordgevel aan het binnenhof (foto uit 2017, aangeleverd door architect)

3.3 Constructie

Kelderconstructie

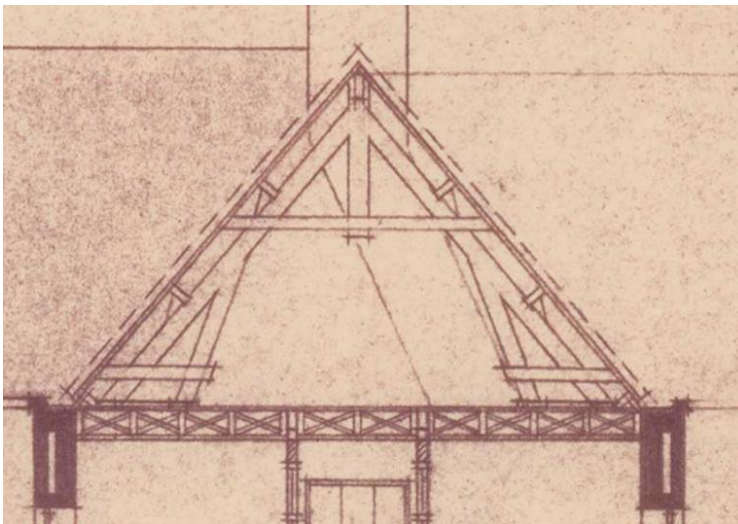
De kelder heeft een eenvoudige constructie van gewapend beton, bestaande uit kolommen en balken met waarschijnlijk een vloer van gewapend beton.

Draagconstructie

Deze bestaat uit gemetselde muren met deels houten balken en deels stalen balken (waarschijnlijk in de wat grotere ruimten zoals de refter). Door de afwerkingen zijn deze aan het zicht onttrokken.

Kapconstructie

De kap is een verbeterde Hollandse spant (zonder steekschoren) en bestaat uit spanten met een dubbele haanbalk, nokstijl, rechte stijl, blokkeel met rechte stijl op een slof. Er zijn twee gordingen en een nokgording. Al het houtwerk is van geschaafd vuren. Alle lussen van de gordingen en nokstijl zijn met koppelijzers verbonden. De kap is aan de binnenzijde beschoten met een dakbeschot (planken, 12 cm breed). Deze is nog grotendeels oorspronkelijk.

De kap is uiteindelijk iets anders uitgevoerd dan op deze bestektekening uit 1950 staat aangegeven.

3.4 Interieur

Begane grond:

Algemeen

Het interieur is eveneens eenvoudig van opzet. Op de begane grond bevindt zich aan de voorzijde het gedeelte voor de bezoekers en buitenzusters en aan de achterzijde het gesloten deel met gemeenschappelijke ruimten voor de binnenzusters.

In de hal is een hardstenen tegel aangebracht met een inscriptie met Latijnse tekst ter herinnering aan de eerstesteenlegging van het klooster op 22 juni 1952.

Westvleugel voorzijde (buitenzusters)

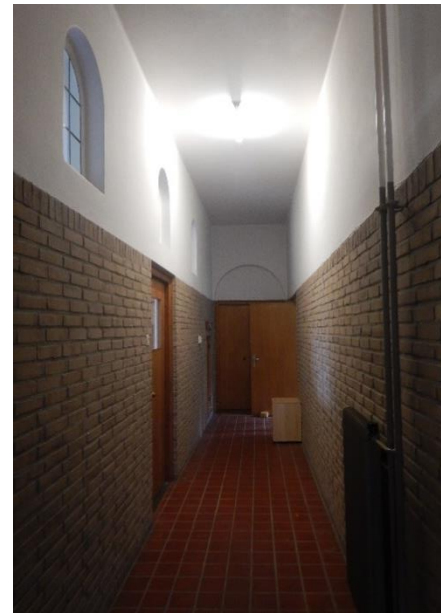
Deze vleugel bevatte op de begane grond de hoofdentree, dienstentree, trappenhuis naar de verdieping van de buitenzusters, de keuken en refter van de buitenzusters (later verbouwd tot twee spreekkamers), twee kleine spreekkamers en de kamer van de rector (met kachel).

Kenmerkend voor deze vleugel is de dubbele gang. De eerste gang/buiten gang was voor de buitenzusters en gasten en de binnengang voor de slotzusters. Oorspronkelijk was dit een geheel gesloten muur (op wat hoge vensters na, de dubbele deuren die de doorgang naar de kloostergang vormden zaten in de linkervleugel). Later zijn hier deuren in gezet en een rondboog venster met glas-in-lood invulling van matglas/figuurglas. Hieronder zat een kier waardoor de buitenzusters o.a. post aan de binnenzusters konden doorgeven.

Vloer: in de eerste gang liggen rode hardgebakken tegels, deze liggen ook in de portalen bij de twee toegangsdeuren en zijn oorspronkelijk. De ruimten aan de voorzijde zijn voorzien van een latere vloerafwerking. In de binnengang/kloostergang is ook een latere vloerbedekking aangetroffen. Hieronder schijnen nog de oorspronkelijke houten vloeren te liggen.

Plafond: stuc op steengaas.

Wanden: De muren bestaan uit een hoge 'lambrisering' van schoon metselwerk afgesloten met een rollaag, deze loopt tot de bovenzijde van de deuren. Boven de deuren is het metselwerk wit gestukt. Aan de zijde van de kloostergang bevindt zich hier een serie boogvensters met glas-in-lood invulling. Met uitzondering van de later aangebrachte deuren zijn alle overige deuren nog oorspronkelijk en voorzien van een houten sluitmechanisme.

Voorvleugel met de gang van de binnenzusters en gasten. Via de hoge vensters kwam er vanuit de kamers aan de voorzijde licht in de gang. De deur gaf toegang tot de voormalige refter van de buitenzusters.

Rondboogvenster met spleet daaronder, tussen de gang van de buitenzusters en de binnengang. Het gaat hier om een latere toevoeging. Dit is te zien aan de verstoring in het metselwerk en het materiaalgebruik.

Vleugel zuidzijde (religieuze vleugel)

Kapel:

De kapel heeft ook een entree aan de westzijde voor bezoekers van buiten. De kapel werd namelijk veel gebruikt voor huwelijken en kerkdiensten.

Vloer: zwarte hardgebakken tegels, met eenzelfde maat als de rode tegels in o.a. de buitengang, deze zijn oorspronkelijk.

Plafond: hout. Het plafond ter plaatse van het koor heeft cassetten.

Wanden: schoon metselwerk. Op de tufstenen sokkels die in de bakstenen binnenwanden zijn aangebracht stonden ooit zandstenen heiligenbeelden. Tijdens de opname waren deze al in opdracht van het bisdom verwijderd.

Links in de kapel is in de wand een hardstenen tegel aangebracht, met een inscriptie in Latijn, ter herinnering aan de eerstesteenlegging van de kapel door de Rector op 22 juni 1952.

Tussen het priesterkoor en het zijkoor bevindt zich een fraaie deur, die bestaat uit twee lagen: een glazen deur en een ijzeren hekwerk, het is onduidelijk of dit om de oorspronkelijke afscheiding gaat of om een latere versie. Op de bouwtekeningen uit 1950 staat een traliwerk getekend uit één geheel (met borstwering). In het archief van De Bever is te zien dat hier veelvuldig over gediscussieerd is met de zusters. Dit kan de reden zijn geweest dat er is afgeweken van de ingetekende oplossing. Het ijzeren hekwerk is aangetast, enkele verticale stijlen missen.

Tussen de kapel en het koor zijn verschillende wijzigingen in de muur te zien. Beide rechthoekige openingen met traliwerk lijken later aangebracht te zijn en in het midden is ook een verstoring in het metselwerk zichtbaar. Het is onduidelijk of hier een opening was (zie plattegrond uit 1950) of dat hier iets aan bevestigd was (bijvoorbeeld een tabernakelkast die vanaf twee zijden zichtbaar was). Het archiefmateriaal in het archief van De Bever geeft hierop geen éénduidig antwoord en er zijn tot nu toe geen oude foto's gevonden.

De houten banken zijn nog aanwezig. Deze zijn niet specifiek beschreven in de redengevende omschrijving van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ze hebben geen bijzondere vormgeving. Uit het archief van De Bever blijkt dat hij een tweetal bestaande banken heeft aangepast en dat deze vervolgens model hebben gestaan voor de overige banken.

De twee rondboogvensters zijn van de twee achterliggende ziekenkamers. De roosters hieronder zorgden ervoor dat het gezang van de zusters in de kapel hoorbaar was. Kapel met oorspronkelijke banken en entree voor bezoekers van buiten.

Hek tussen kapel en zijkoor. Het fraai gemetselde plafond is hierop goed zichtbaar.

Sacristie:

In de sacristie en bijruimten bevinden zich nog enkele oorspronkelijke elementen, zoals de biechtstoel, een grote ladekast, inbouwkasten en een keukentje. De vloer is voorzien van een latere vloerafwerking (zeil). Oorspronkelijk was er geen doorgang tussen de sacristie en het zijkoor van de binnenzusters. Het bijzondere aan het biechthokje is dat het uit drie elementen bestaat. Het middelste deel van de pastoor had aan twee zijden een deurtje. Links van hem konden de buitenzusters (en gasten) plaatsnemen en rechts van hem – in het zijkoor, aan de andere zijde van de muur – was de biechtstoel van de binnenzusters. Dit was één van de weinige contactplekken in het klooster. Het biechthokje bevindt zich niet meer in oorspronkelijke staat. Alleen het middelste hokje is nog aanwezig. Beide ander hokjes zijn uitgebroken. Oorspronkelijk was alleen het deel van de pastoor voorzien van een deur, beide andere hokjes hadden een gordijn. In het archief van De Bever zijn geen detailtekeningen aangetroffen.

Zijkoor:

Vanuit de zijkapel konden de slotzusters de mis bijwonen zonder dat ze zichtbaar waren voor kerkbezoekers.

Vloer: latere vloerafwerking (vloer was oorspronkelijk van onbehandeld hout)

Plafond: Het plafond ter hoogte van deze deur bestaat uit een gemetseld tongewelf. Het hoge plafond van het zijkoor zelf is een moer-kinderbalken plafond in een donkere kleur.

Wanden: schoonmetselwerk. Net als in de kerk zijn hier enkele natuurstenen sokkels waar ooit beelden op hebben gestaan. Aan de zijde van de sacristie bevindt zich een grote nis afgesloten met een gemetselde segmentboog.

Binnengang

Vloer: later aangebrachte vloerbedekking. Oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig. Onder de vloerbedekking bevindt zich waarschijnlijk de oorspronkelijke houten vloer.

Plafond: gestukt op steengaas.

Wanden: gestukt (oorspronkelijke geschuurd, door latere schilderingen is deze 'zachte' bewerking niet meer goed zichtbaar).

Aan de zijde van het kruispunt met de refter en het koor bevindt zich het mechanisme van de luidklok.

Zicht op sacristie met inbouwkasten.

Kitchenette voor sacristie.

Binnengang met luidklok mechanisme.

Biechtstoel van de pastoor.

Biechtruimte van de pastoor, geheel rechts een duim van de oorspronkelijke deur van het biechthokje.

Koor:

Vloer: de vloerbedekking is van latere datum, hieronder bevindt zich waarschijnlijk nog de oorspronkelijke houten vloer. De vloerbedekking bestaat uit twee lagen, onder de zichtbare vloerbedekking liggen kokosmatten.

Plafond: stuc op steengaas

Wanden: aan de westzijde is een houten verhoging met houten plafond met cassetten. Deze verhoging en lambrisering zijn van latere datum. Aan het materiaal te zien waarschijnlijk uit de jaren '70-'80.

De roosters die tussen de kapel en het koor zorgden ervoor dat de bezoekers de zusters konden horen zingen/bidden. Deze zijn aan de binnenzijde afsluitbaar met een glazen venster. De functie van beide met hout ingetimmerde nisjes is onduidelijk. Gelet op het materiaal is dit ook een latere toevoeging.

De wanden zijn aan de bovenzijde wit gestukt en aan de onderzijde bevindt zich een lambrisering van gele geglazuurde baksteen.

Het oorspronkelijke meubilair is hier nog aanwezig. Het bestaat uit een houten knielbank/bidbank met kastruimte erin en klapstoeltjes tegen de wand.

De lampen zijn niet oorspronkelijk.

Bij de entree is een natuurstenen kelk in de muur gemetseld en in de ruimte tussen het koor en het zijkoor een geel geglazuurd element (gelet op de vormgeving en materiaalgebruik zal deze van latere datum zijn).

Oorspronkelijke meubels, waarschijnlijk ontworpen door C.H. de Bever.

Koor (scheidingswand met kapel).

Elementen in de wanden.

Vleugel achterzijde/oost (functionele vleugel)

Bloemenkamer:

Deze kamer wordt in de redengevende omschrijving verder niet genoemd. Voor de grote ramen zijn bloembakken aangebracht met daaronder kastruimte.

Vloer: beton.

Plafond: stuc op steengaas.

Wanden: onder de ramen staan bakken van gewapend beton. Het onderste deel (tot het niveau van het raam) is oorspronkelijk. Het bovenste deel is later toegevoegd.

Keuken en refter:

Vloer: vloerbedekking (daaronder waarschijnlijk nog de oorspronkelijke houten of tegelvloer).

Plafond: stuc op steengaas.

Wanden: in de keuken: gestukt met op de onderste laag een hoge lambrisering van witte tegels met een plint van zwarte tegels. De kasten en doorgeefluik aan de zijde van de refter zijn oorspronkelijk. Op de plek van één van de kasten is later een doorgang tussen de refter en de keuken gemaakt. Het keukenelement onder het raam is van latere datum.

In de refter: gestukt met een lage lambrisering van geglaazuurde geel-grijze baksteen. Langs de muren oorspronkelijke muurbanken.

In de refter staan nog enkele tafels. In het archief van De Bever zijn hiervan geen ontwerptekeningen teruggevonden. Ze wijken qua stijl af.

Scheidingswand tussen keuken en refter. Deze wand laat de functionele scheiding tussen beide ruimtes goed zien. Eten moest in alle rust, daarom kon het doorgeefluik worden gesloten. Toen tijdens de 2e periode minder zusters waren, is op de plek van één van de kasten een doorgang gecreëerd.

Kweekbakken in de bloemenkamer. Het bovenste deel is een latere toevoeging.

Kenmerkende deur met houten sluiting, naar ontwerp van de Bever.

De stoel met lessenaar staat ook op oude foto's afgebeeld. De tafel is waarschijnlijk een latere gift of stond oorspronkelijk elders.

Niet oorspronkelijke keukenkastjes.

Vleugel links

Deze vleugel herbergde enkele zeer aardse functionele ruimten zoals het waslokaal en daarnaast vormde deze vleugel het contact tussen de binnenzusters en de buitenwereld. In de kloostergang was een dubbele deur tussen beide werelden en een spreekkamer waarin de binnenzusters toch contact konden hebben met de buitenwereld/buitenzusters (echter wel onder strikte voorwaarden). Tijdens de tweede gebruiksperiode (1965-1993) veranderde dit.

Waslokaal en bergruimte

In deze twee functionele ruimten zijn in de loop van de tijd diverse wijzigingen doorgevoerd. Zo is het waslokaal voorzien van een nieuwe vloer en een nieuw stucplafond en een verbinding naar de kelder.

Werkkamers

De twee werkkamers zijn qua indeling en afwerking nog oorspronkelijk. Er zijn diverse inbouwkasten aanwezig.

Spreekkamer

De twee grote spreekkamers in de linkervleugel (noordzijde) hebben als scheidingsmuur een 'venster' van gaas. Hierdoor konden de zusters hun gasten wel zien en spreken, maar niet aanraken. Om spullen aan te reiken was er een speciale kast met doorgeefluik. Deze invulling dateert uit de periode van de Amerikaanse Zusters. In de periode 1965-1993 was de houten betimmering niet aanwezig en was het één grote ruimte. Oorspronkelijk was er een fraaie draaikast en een venster met traliewerk.

Vloer: moderne vloerafwerking. De oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig. Mogelijk bevindt zich aan de zijde van de binnenzusters nog de oorspronkelijke houten vloer onder de huidige vloerbedekking.

Kloostergangen

De vloer is voorzien van een niet oorspronkelijke vloerbedekking. De vensters zijn voorzien van vensterbanken met tegels in een roodbruine kleur.

Waslokaal

Spreekkamer (intimerring uit de 'Amerikaanse' periode (1993-2015))

Verdieping

De verdieping biedt onder meer ruimte aan de cellen die aan weerszijden van de smalle gangen zijn geplaatst, ziekenkamers, badkamers en handwerkruimten. In de ziekenkamers zijn rondboogvensters met een luik aangebracht, die uitzicht geven in de kapel. De verdiepingen zijn ontsloten door middel van eenvoudige houten trappen.

Vleugel buitenzusters

Indeling: Deze vleugel wordt gekenmerkt door één grotere ruimte (naaikamer) en een smalle gang met aan weerszijden cellen. Aan het einde van de gang bevinden zich een kleine keuken en een ziekenkamer.

Naaikamer: Dit is de grootste kamer van deze vleugel en functioneerde als een soort huiskamer. Vanuit de kamer had men toegang tot een berging en inbouwkast.

Plafond: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloer: de vloerafwerking is waarschijnlijk van latere datum.

Wanden: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig.

Cellen: negen cellen en een badkamer

Plafond: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloer: de vloerafwerking is waarschijnlijk van latere datum.

Wanden: cellen/slaapkamers: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig. In de cellen is geen oorspronkelijk meubilair meer aanwezig. De wastafels zijn waarschijnlijk latere toevoegingen.

In de badkamer zijn de oorspronkelijke tegels nog aanwezig, de kranen, beugels en mogelijk ook het bad zijn van latere datum.

Keuken:

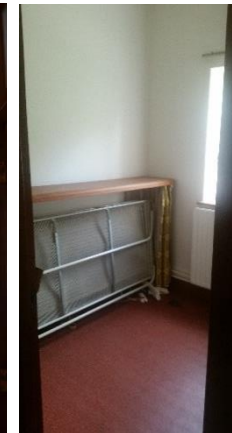
Plafond: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloer: de vloerafwerking is waarschijnlijk van latere datum.

Wanden: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig. In de keuken zijn nog de oorspronkelijke aanrechtbladen en kastjes.

Trap naar de zolder.

Een cel/slaapkamer.

Badkamer van de buitenzusters.

Keukentje voor de buitenzusters (op de verdieping), deze was t.b.v. de ziekenkamer.

Ziekenkamer:

Plafond: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloer: de vloerafwerking is van latere datum.

Wanden: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig.

In de ziekenkamer is de oorspronkelijke gemetselde schoorsteenmantel nog aanwezig. Aan de zijde van de kapel een luik en raam zodat de dienst nog bijgewoond kon worden.

Vleugel Noviciaat

Er is één grote noviciaatruimte en enkele kleine cellen aan weerszijden van de gang. Er waren negen cellen/slaapkamers voor de novice en één grotere kamer voor de meesteres. Tevens was er een badkamer, wc en diverse kasten.

In de vleugel van het Noviciaat is in de jaren '70 een keukentje aangebracht. In de noviciaatruimte waren een viertal inbouwkasten (zelfde vormgeving als andere inbouwkasten).

Plafonds: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloeren: de vloerafwerking is waarschijnlijk van latere datum.

Wanden: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig.

Vleugel binnenzusters

Indeling: Binnen het klooster waren verreweg de meeste zusters binnenzusters, zij leefden en werkten uitsluitend binnen de muren van het klooster. Vrijwel de gehele achtervleugel en de ruimte boven het koor werden in gebruik genomen voor de cellen van deze zusters. Aan de zijde van de kapel waren twee ziekenkamers, via een klein rondboogvenster konden de zieke zusters toch de mis bijwonen. Dankzij een inpandig balkon kregen deze zusters voldoende 'licht en lucht'. De gang heeft een helder ritme van deuren met bovenlichten. Daar waar het Noviciaat overging in de ruimte van de binnenzusters waren drie werkkamers aangebracht.

Werkkamers:

Plafonds: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloeren: de vloerafwerking is van latere datum.

Ziekenkamer voor de buitenzusters met rondboog venster naar de kapel.

Gang noviciaat

Voormalige strijkkamer. Links een berging en rechts toegang tot de trap en deur naar noviciaat.

Wanden: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig. Alle drie de werkkamers zijn voorzien van gemetselde schouwen (met tegelvloertje) en inbouwkasten met eenvoudige houten deuren.

Cellen: Er waren 22 cellen, een badkamer, twee wc's, kast/berging ruimte.
Plafonds: strakke stucplafonds (op steengaas).

Vloeren: de vloerafwerking is van latere datum.

Wanden: De wanden zijn gestukt en wit geschilderd, de oorspronkelijke houten plinten zijn nog aanwezig.

Ziekenkamers: Er waren twee ziekenkamers met een eigen wc en keukentje, voor de ziekenkamers was een balkon.

Zolder

De zolder met houten vloer heeft een gordingenkap en wordt gebruikt als opslagruimte. Boven het Noviciaat en boven de werkkamers van de binnenzusters zijn in 1967 en in 1982 ruimtes gecreëerd voor o.a. het Noviciaat en het bestuur. Eenzelfde soort ruimte is in deze periode in de zuidvleugel, naast de kapel, gecreëerd. Deze ruimten hebben geen bijzondere afwerking. Voor de nieuwe functie werd de kapconstructie wel aangepast. De balk werd namelijk verhoogd. De doorgang in de muur tussen de zolder van de buitenzusters en het noviciaat is van latere datum.

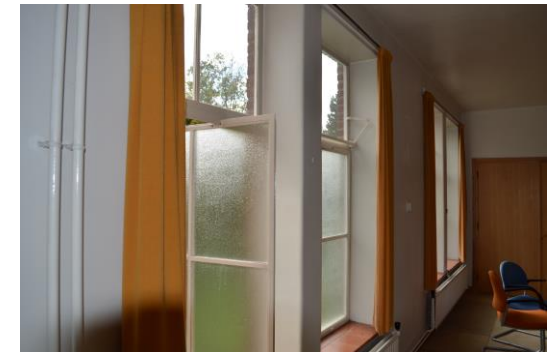
De voormalige breikamer met zicht op de naaikamer/recreatiekamer.

Oorspronkelijke naaikamer/recreatieruimte.

Dit type vensterbank wordt in het gehele gebouw aangetroffen en is oorspronkelijk.

De vensters kunnen open voor voldoende lucht, maar zijn wel voorzien van figuurglas/matglas om het contact met buiten te beperken.

Gang van de binnenzusters en venster in het trappenhuis.

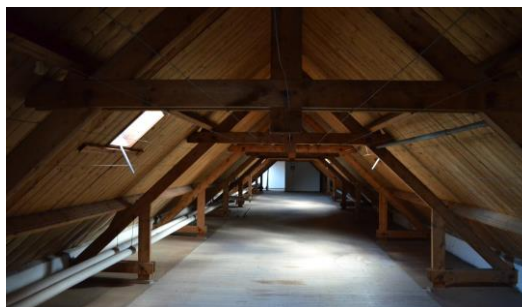
Zelfs de bovenlichten bij de celdeuren kunnen open.

Links ziekcellen en rechts inpandig balkon.

Tussen de zolder van de buitenzusters en de zolder van het Noviciaat is een luik aangebracht. Oorspronkelijk waren deze twee zolders gescheiden.

Zolder in de achtervleugel boven de binnenzusters

Ingetimmerde ruimte boven de ziekenkamers van de binnenzusters (dateert waarschijnlijk uit 1982).

In 1967 werd er een extra werkruimte gecreëerd op zolder (ongeveer boven het Noviciaat). De kapconstructie werd hiervoor aangepast en er werden dakkapellen aangebracht.

Extra ruimte op zolder (1982).

4 Waardestelling

4.1 Inleiding

Op basis van voorgaande hoofdstukken is inzicht verworven in de bouwgeschiedenis van het onderzochte pand. Met dit inzicht wordt in dit hoofdstuk een waardering gegeven van de monumentwaarden van het pand. Deze waardering volgt de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, opgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst.

In onderstaande paragrafen worden zowel de externe als de interne monumentwaarde van het onderzochte object aangegeven. Bij de externe waardestelling wordt eerst de waardenstelling vanuit de redengevende omschrijving geven en daarna één van de huidige situatie dit wordt gedaan volgens de criteria van de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek.

Een interne waardenstelling geeft inzicht in de monumentale opbouw van het object en biedt kansen bij ruimtelijke opgaven zoals herbestemming. Bij deze waardestelling is rekening gehouden met de externe monumentwaarde. Bij een interne monumentwaarde wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende onderdelen:

Een **indifferente monumentwaarde** wordt gegeven aan onderdelen van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object.

Een **positieve monumentwaarde** kan worden toegekend aan onderdelen die van belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

Een **hoge monumentwaarde** wordt toegekend aan die onderdelen die van cruciaal belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

4.2 Externe monumentwaarde

In de redengevende omschrijving (uit 2010) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is een redelijk uitgebreide waardering opgenomen:

Het CLARISSENKLOOSTER is van algemeen belang als toonbeeld van de vroege wederopbouw:

- Als gaaf voorbeeld van een naoorlogs klooster in traditionele stijl (Delftse School);
- Als uitdrukking van de geestelijke ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog en van het Noord-Brabantse katholicisme in het bijzonder;
- Vanwege de cultuurhistorische en architectuurhistorische waarde als uitdrukking van de wijze waarop de architectuur de leefwijze van de Clarissen weerspiegelt;
- Vanwege de ligging in het park van het voormalige kasteel Rapenburg. Voor de bouw van een nieuw klooster stelden de Clarissen als eis dat deze op een rustige plek in een zo mogelijk vrije natuur gebouwd zou worden. Door het groen rondom het kloostercomplex wordt de besloten leefwijze van de Clarissen extra benadrukt;
- Vanwege de ensemblewaarde met betrekking tot de functionele en visuele relatie tussen het klooster, de ommuring, de brug, slotgracht en de tuin;
- Vanwege de grote mate van gaafheid van het exterieur en interieur;
- Vanwege de samenhang tussen het exterieur en het interieur;
- Vanwege de grote mate van herkenbaarheid;
- In het oeuvre van C.H. de Bever. De Bever heeft een groot, divers oeuvre opgebouwd. Zijn bouwwerken kenmerken zich door een traditionele en monumentale bouwstijl. Het klooster is hier een goed voorbeeld van.

Op de volgende pagina staat de externe monumentwaarde van de huidige situatie. Deze is opgesteld door Hylkema Erfgoed en voldoet aan de Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.

	Hoog	Positief	Laag
1. Algemene historische waarden	x		
2. Ensemble- en stedenbouwkundige waarden	x		
3. Architectuurhistorische waarden	x		
4. Bouwhistorische waarden		x	
5. Waarden vanuit de gebruikshistorie	x		

1. De algemene historische waarde is gerelateerd aan maatschappelijke ontwikkelingen, bijvoorbeeld het belang van het pand als uitdrukking van een geestelijke of landschappelijke ontwikkeling, maar ook als uitdrukking van een technische/typologische ontwikkeling of vanwege de innovatieve waarde. Het Clarissenklooster heeft op dit punt een hoge waarde. Het klooster laat het vertrouwen zien in de groei van het kloosterleven. Het kloosterleven is bovendien sterk verweven met de Brabantse cultuur. Een klooster is van belang voor het culturele en religieuze erfgoed.
2. De ensemblewaarde (samenhang) en stedenbouwkundige waarde van het klooster is hoog. Hoewel het Clarissenklooster verscholen ligt in het groen (dit benadrukt de besloten leefwijze), zijn kloosters over het algemeen beeldbepalende elementen in het Brabantse land. In de huidige toestand ligt het klooster meer verscholen in zijn omgeving dan oorspronkelijk. De monumentwaarde van het klooster is niet te danken aan zijn relatie met de ontwikkeling van de wijk, ook is de relatie met de naastgelegen Dommel gering. De hoge ensemblewaarde is het resultaat van het ensemble bestaande uit het klooster, de schansmuur, de kloostertuin(en) en de brug en poort die toegang gaven tot deze afgesloten wereld. Deze verschillende complexonderdelen zijn allemaal beschermd als rijksmonument. Hoewel de inrichting van de tuinen slechts in hoofdlijnen nog aanwezig is, zijn de tuinen wel van belang vanwege de functionele relatie met het klooster. De in de redengevende omschrijving (RCE) beschreven bloemperken, perken voor snijbloemen en groenten, fruitbomen, betonnen palen voor de ophanging van netten en betonnen bakken t.b.v. de moestuin zijn niet meer aanwezig. Hetzelfde geldt voor de stenen beelden (Heilig Hart van Jezus en Jozef met de jonge Jezus). De relatie met de Dommel blijft beperkt tot het groene karakter van de omgeving; dit was één van de vereisten voor de bouwlocatie van het klooster. Men zocht een rustige plek, in een zo mogelijk vrije natuur gebouwd, maar niet te zeer afgelegen. De Dommel bepaalde de kadastrale grens van het klooster

en daarmee de loop van de schansmuur. De zusters wilden het stuk land tussen deze kadastrale grens en de Dommel niet kopen omdat ze een hoge schansmuur wilden bouwen om het klooster af te sluiten van zijn omgeving. Men sloot zich bewust af van de Dommel en de kanovaarders die in de jaren '50 zicht op het klooster hadden.

De rest van de huidige verkaveling heeft geen historische relatie. De grachten zijn rond de bouwperiode gegraven en de huidige kadastrale grenzen hebben geen relatie met het oude landgoed Rapenburg. De weg tussen de Sint Claralaan en de brug is niet oorspronkelijk. Oud fotomateriaal (zie kft rapport) laten een andere loop zien.

3. Het Clarissenklooster heeft een hoge architectuurhistorische waarde. Het gebouw is een gaaf voorbeeld van een naoorlogs klooster in traditionele stijl (Delftse School). Hoewel het klooster in 1938/1939 is ontworpen is het in 1951-1953 gebouwd en behoort daarmee tot de naoorlogse bouwkunst. Het klooster is gebouwd naar ontwerp van C.H. de Bever, hij heeft een groot en divers oeuvre. Zijn bouwwerken kenmerken zich door een traditionele en monumentale bouwstijl. Het klooster is hier een goed voorbeeld van. Verschillende gebouwen van hem zijn beschermd tot rijksmonument, waaronder de Klokkenberg in Breda, hij ontwierp hier o.a. het zusterhuis en de kapel voor. Deze dateren van 1946 (gebouwd in 1953) en zijn van iets latere datum dan het Clarissenklooster en bevinden zich bovendien in een minder gave staat. Tot slot is de hoge architectuurhistorische waarde ook te danken aan de interieurafwerking in samenhang met het exterieur. Bij beiden is een hoge gaafheid te zien.
4. De bouwhistorische waarde is gering. Het klooster is niet van belang voor de geschiedenis van de bouwtechniek of de historische gelaagdheid. Het materiaalgebruik sluit wel aan bij de architectuurstijl (Delftse School).
5. De waarde vanuit de gebruikshistorie is hoog. Dit heeft te maken met de historische functie en de hierbij passende ordening van het gebouw en het terrein. In het gebouw gaat het om het onderscheid tussen de buitenzusters en binnenzusters, de belangrijkste ruimten op de begane grond en de herkenbaarheid van de cellenstructuur en werkkamers op de verdieping. In de tuin gaat het om het belang van de nuttuin vanwege het zelfvoorzienend karakter van het klooster en de voor kloosters typerende pandhof/binnentuin

en stilte/siertuin. De buitenzusters hadden hun eigen stilte/siertuin, deze had een semi-openbaar karakter omdat hij ook toegankelijk was voor bezoekers.

4.3 Interne monumentwaarde

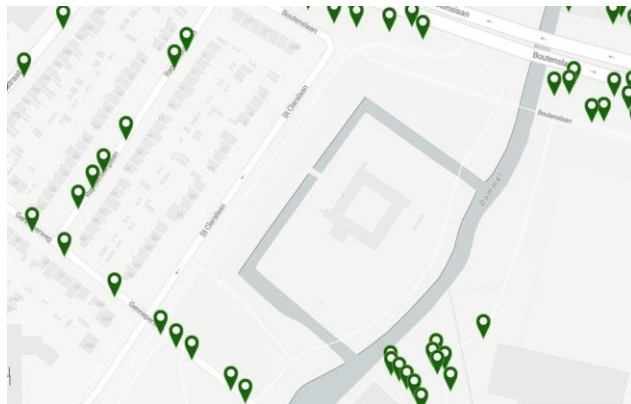
De externe monumentwaarde kan vertaald worden naar de interne monumentwaarde. Hierbij wordt zowel in het exterieur als in het interieur aangegeven waarin de externe monumentwaarde terug te vinden is en in welke mate.

Exterieur

Omgeving

Uit de externe waardenstelling blijkt ook dat de groene omgeving direct rondom het klooster (buiten de gracht, park en begroeiing tussen de woonwijk/weg en het klooster) een positieve invloed heeft op de monumentwaarde. Dit vanwege het afgezonderde gevoel dat je hierdoor binnen het kloosterensemble krijgt, al is de begroeiing wel veel dichter dan in de oorspronkelijke situatie. Het direct omringende groen valt niet binnen het rijks beschermde complex, maar heeft in het bestemmingsplan wel de dubbelbestemming met cultuurhistorie en wordt in het groenbeleidsplan aangemerkt als beeldbepalend groen.

Op historisch fotomateriaal (p. 16) is te zien dat de begroeiing rondom het klooster oorspronkelijk minder dicht was. Toch heeft deze groene krans een positieve monumentwaarde ten opzichte van het klooster. De bomen zelf zijn echter niet als monumentaal of bijzonder waardevol aangemerkt in het bomenbestand van Eindhoven.

Bomenbestand met monumentale en waardevolle bomen in de omgeving van het klooster [bron: data.eindhoven.nl]

In de cultuurhistorische en landschappelijke verkenning van de Gennepers Parken (Alterra rapport 588, 2002) worden het klooster en zijn directe omgeving als waardevol aangeduid (met name vanwege de historische bebouwing), het gebied direct ten zuiden hiervan – rond de Gennepers Watermolen – wordt als zeer waardevol gekenmerkt, niet alleen vanwege de historische bebouwing, maar ook vanwege de natuurwaarden. Het wordt gezien als een ensemble binnen het historische cultuurlandschap met een geheel eigen sfeer. Van dit ensemble zelf wordt in het rapport van Alterra geen verdere analyse gegeven.

Ensemble-onderdelen

Niet alleen het hoofdgebouw is beschermd als rijksmonument, maar ook specifieke onderdelen in de directe omgeving, zoals de poort, de brug, de ommuring en de gracht. De aanleg van de binnentuin (deze deed o.a. dienst als begraafplaats) en het kloosterterrein is niet meer aanwezig. Deze is tussen 2010 en begin 2019 verwijderd, waarschijnlijk na de ontmanteling als klooster in 2015.

De schansmuur en de gracht hebben een hoge monumentwaarde omdat ze de beslotenheid van het klooster benadrukken. Bovendien is de schansmuur uitgevoerd naar ontwerp van C.H. De Bever en vertoont deze in materiaal en vormgeving gelijkenissen met het klooster.

Uit het onderzoek in het archief van De Bever (aanwezig bij De Bever Architecten te Eindhoven) is gebleken dat de architect veel vormstudies heeft gedaan voor de poort. Ook tekende hij het metselwerk in verschillende versies uit. Hieruit blijkt het belang dat de architect aan dit element hechtte. Hierdoor en vanwege zijn functie binnen het ensemble heeft de poort een hoge monumentwaarde. De latere invulling (traliehekwerk) is niet oorspronkelijk en heeft een indifferente monumentwaarde.

De binnentuin (pandhof) is inmiddels zwaar verwaarloosd. Hij werd gekenmerkt door een symmetrische inrichting met een omgaand pad, een pad met in het midden een accent in de vorm van een kruis. Het kruis is later vervangen door een conifeer, in de huidige situatie is alleen de stam nog aanwezig. De huidige begroeiing is sterk overwoekerd en waarschijnlijk van de laatste decennia en heeft een indifferente waarde. De padenstructuur is nog deels aanwezig en heeft een hoge monumentwaarde omdat deze oorspronkelijk is en mogelijk ontworpen door C.H. de Bever. Uit de schetsen blijkt niet dat er bij de maatvoering rekening is gehouden met het kloostergebouw.

De nutstuin (moestuin/boomgaard/kruidentuin/bloementuin) heeft in zijn huidige staat alleen nog de oorspronkelijke padenstructuur. Deze heeft een positieve monumentwaarde omdat deze iets vertelt over de oorspronkelijke indeling van de tuin.

De sier- en stiltetuin is in de huidige staat niet meer als zodanig te herkennen. Alleen het functionele brede pad dat vanaf de poort loopt is nog aanwezig. Deze heeft een positieve monumentwaarde omdat het een oorspronkelijk element is. De later aangebrachte betontegels hebben een indifferente monumentwaarde.

De semi openbare tuin van de buitenzusters heeft nog zijn oorspronkelijke klinkerbestrating. Van de aanleg is weinig behouden. De scheidingsmuren + poort tussen de binnen- en buitenzusters hebben een hoge monumentwaarde omdat deze de duidelijke scheiding tussen beide zusters laat zien en de geslotenheid van het klooster.

Bouwmassa

Het klooster is niet alleen een carrévormig gebouw met asymmetrische opzet, het is ook duidelijk opgebouwd uit verschillende volumes (twee L-vormen) met verschillende functies. De architect heeft bewust enkele elementen naar voren laten springen, zoals de kapel, de sacristie/zijkoor en de linkerzijvleugel. Ook aan de zijde van het binnenterrein is de koorgang duidelijk een lager volume dan de rest van het klooster.

De opbouw van verschillende volumes heeft een hoge monumentwaarde. Later aangebrachte wijzigingen aan deze bouwmassa, zoals de dakkapellen en liftombouw, hebben een indifferente monumentwaarde.

De keuze voor redelijk vlakke dakpannen¹⁴ in een donkere kleur is bewust gemaakt en vormt een belangrijk onderdeel van het ontwerp van de bouwmassa en heeft derhalve een hoge monumentwaarde. Later aangebrachte dakkapellen en dakramen hebben een indifferente monumentwaarde. Op enkele plekken bevinden zich nog oorspronkelijke gietijzeren dakramen, deze hebben een positieve monumentwaarde omdat ze oorspronkelijk zijn, maar spelen geen grote rol in de architectuurhistorische waarde of waarde vanuit de gebruikshistorie.

---

¹⁴ Het type pan maakte de architect minder uit, zolang hij maar vlak was.

Gevels

De gevels hebben een hoge monumentwaarde. Dit is het geval vanwege het materiaalgebruik (type baksteen en metselverband, natuurstenen geboortestenen om de entree te accentueren, et cetera), en ook de vormgeving van de vensters en deuren (incl. kleurstelling). Het type venster laat duidelijk de functie van de ruimte erachter zien. Stalen kozijnen met smalle roeden maakten het mogelijk om veel licht binnen te laten. Op verzoek van de zusters heeft De Bever niet alleen bovenlichten maar ook veel onderramen draaiend gemaakt zodat er ook voldoende luchttoetreding mogelijk was. Dit sluit aan bij het gedachtegoed van dat moment en heeft derhalve een hoge monumentwaarde. Op enkele plekken zijn nog oorspronkelijke beglazingen met matglas aanwezig. Deze hebben een hoge monumentwaarde vanwege de gebruikshistorie (het gesloten karakter van het klooster). Later aangebrachte matbeglazing en/of plakfolie heeft door zijn geringe ouderdom een indifferente monumentwaarde.

Constructie

De constructie (kelder-, draag- en kapconstructie) heeft een positieve tot hoge monumentwaarde omdat deze een onlosmakelijk onderdeel uitmaakt van het monument. Er zijn echter geen bijzondere constructiemethoden toegepast.

Interieur

Begane grond

Indeling

De indeling heeft een hoge monumentwaarde en wordt gekenmerkt door de kloostergang, de dubbele gang ter hoogte van de spreekkamers en enkele voor het klooster belangrijke ruimten zoals de kapel, het koor, het zijkoor, de sacristie en de refter/keuken. De indeling van de andere ruimten hebben in verhouding een minder hoge monumentwaarde.

Interieurelementen met een hoge monumentwaarde:

- Het houten plafond van de kapel en het zijkoor (met cassetten bij het koor). Ondanks de bezuinigingen die moesten worden doorgevoerd vonden de zusters deze afwijkende behandeling van het plafond dermate belangrijk dat deze niet werd wegbezuinigd;
- Knielbanken en klapstoeltjes in het koor van de zusters. Deze zijn waarschijnlijk vormgegeven door De Bever (al zijn er geen

- detailtekeningen aangetroffen), dateren uit de bouwtijd en hebben een hoge waarde vanuit de gebruikshistorie;
- De herkenbaarheid van de kapel, dat wil zeggen de verhoogde vloer bij het priesterkoor en andere typische elementen zoals het crucifix (het corpus is recent door het bisdom verwijderd). Dit vanwege het belang vanuit de gebruikshistorie;
  - De structuur van de kloostergang (en dubbele gang bij de spreekkamers). De dubbele gang laat duidelijk het functioneren van een slotklooster zien en bovendien had de kloostergang vooral in de beginperiode een belangrijke religieuze gebruiksfunctie; Door de plaatsing van vloerbedekking is de oorspronkelijke kleurstelling verloren gegaan en door de vele verflagen is het karakter van het geschuurde stucwerk verdwenen, hierdoor zijn de wanden visueel veel harder geworden; De eenvoudige opzet van het interieur (in samenhang met het exterieur en de opvattingen van de kloosterorde). In het visiedocument van De Bever benadrukt hij deze eenvoud nog extra;
  - Het biechthokje, vanwege zijn functie, de vormgeving is waarschijnlijk wel van de hand van De Bever, maar niet bijzonder. Het materiaalgebruik sluit aan bij de rest van het interieur. Wel bijzonder is dat het om drie biechstoelelen gaat: links voor de buitenzusters/gasten en rechts voor de binnenzusters;
  - De inbouwkasten en doorgeefluik in de keuken, omdat dit iets vertelt over het gebruik van de ruimte.

Interieurelementen met een positieve monumentwaarde:

- De kerkbanken: deze zijn niet speciaal voor deze kapel ontworpen;
- Het hek tussen kapel en zijkoor (glas en ijzer), vanwege de functie;
- De oorspronkelijke deuren met houten sluitmechanismen: een uniek ontwerp van De Bever;
- De oorspronkelijke vloerafwerking: houten vloeren, bijzonder als verwijzing naar de zusters die in het klooster in een bepaalde periode geen schoenen droegen;
- Het mechaniek voor het luiden van de bel op de binnenplaats, vanwege de monumentwaarde vanuit de gebruikshistorie;
- De vele inbouwkasten in het klooster, omdat ze tot de oorspronkelijke gebouwinrichting behoren en iets vertellen over het gebruik van de ruimten. Ze hebben een gangbare vormgeving.

Interieurelementen met een licht positieve monumentwaarde:

- Het rondboogvenster (met matglas) met daaronder een smalle strook (=doorgeefluik) tegenover de hoofdentree, omdat dit laat zien hoe beperkt het contact tussen de zusters en de buitenwereld was. Het gaat hier om een latere toevoeging (waarschijnlijk uit de periode 1993-2015), maar het wijst wel duidelijk op de geslotenheid van het klooster. Omdat dit deel niet oorspronkelijk is en slechts kort heeft gefunctioneerd heeft het venster slechts een licht positieve monumentwaarde;
- De grote spreekkamer met het 'venster' van gaas, omdat deze een bijzonder inkijkje geeft in het leven van de binnenzusters. Het venster en de omliggende betimmering echter niet uit de bouwtijd, maar zijn in 1993 aangebracht. Oorspronkelijk was hier traliewerk en daarnaast een kast met draaimechanisme, deze werden na 1965, in de tweede periode verwijderd. Omdat het om een niet oorspronkelijk element gaat en omdat het slechts kort als zodanig heeft gefunctioneerd heeft dit onderdeel slechts een licht positieve monumentwaarde;

Interieurelementen met een indifferente monumentwaarde

- Radiatoren: deze zijn allemaal van latere datum. Oorspronkelijk had het klooster alleen de schouwen in de handwerkkamers;
- Keukenkastjes in de keuken: deze zijn weliswaar oorspronkelijk, maar sterk gewijzigd, o.a. met een nieuw keukenblad. Ze hebben slechts een geringe invloed op de monumentwaarde van het gebouw;
- Niet oorspronkelijke vloerafwerkingen en andere aanpassingen.

Verdieping

Indeling

De indeling heeft een hoge tot positieve monumentwaarde omdat deze iets vertelt over het vroegere gebruik van het klooster. Er zijn enkele grotere ruimten voor o.a. handwerken en aan weerszijden van een gang kleine cellen. Deze cellen zijn in verhouding tot andere kloosters erg klein. De maatvoering 2.30 x 2.20 was opgegeven door de zusters en waarschijnlijk bepalend voor het formaat en ontwerp van het klooster.

In de rechter- en linkervleugel zijn ook enkele kleine wijzigingen doorgevoerd (o.a. een extra deur en lift). Deze niet oorspronkelijke elementen hebben een indifferente monumentwaarde.

Interieurelementen met een hoge monumentwaarde

- Rondboogvenster in de vm. ziekenkamers, deze boden uitzicht op de kapel. Dit is een typerend fenomeen in kloosters;
- De cellen- en gangenstructuur met de vele deuren, dit verwijst in grote mate naar het functioneren van het gebouw en is derhalve van belang voor de monumentale waarde vanuit de gebruikshistorie.

Interieurelementen met een positieve monumentwaarde

- Gemetselde schouwen, die laten zien welke ruimten oorspronkelijk verwarmd werden. De waarde moet dus gezien worden in relatie tot de gebruikshistorie;
- Houten inbouwkasten in de handwerkkamers: deze horen bij de bouwperiode en sluiten qua materiaal aan op de rest van het interieur;
- Oorspronkelijke vloeren van ongeverfd hout voor zover deze nog onder de later aangebracht vloerafwerking aanwezig zijn. Dit vanwege de verwijzing naar het gebruik van het klooster door de binnenzusters;
- Houten trappen, omdat deze tot het oorspronkelijke ontwerp horen. Er zijn drie trappenhuizen, de buitenzusters hadden hun eigen opgang naar verdieping en zolder. De trappen zijn sober vormgegeven en uitgevoerd in hout, dit past bij de rest van het interieurontwerp. Ze hebben geen bijzondere vormgeving.

Interieurelementen met een indifferente monumentwaarde

- Radiatoren, deze zijn allemaal van latere datum;
- Keukenkastjes in de keuken op de verdieping (keuken buitenzusters). Deze zijn weliswaar oorspronkelijk, maar hebben slechts een zeer geringe invloed op de monumentwaarde van het gebouw;
- Later gerealiseerde badkamers en gemoderniseerde badkamers.

Zolder

Indeling

De bestaande indeling van de zolder is tijdens latere bouwfasen gerealiseerd (1967 en 1982) en heeft geen invloed op de monumentwaarde van het klooster. Deze indeling en afwerking hebben derhalve een indifferente monumentwaarde.

4.4 Waarderingsplattegronden

De monumentwaarde, zoals beschreven in de voorgaande paragraaf, wordt samengevat in de waarderingstekeningen op de volgende pagina. Deze tekeningen dienen in samenhang met de tekst van paragraaf 4.3 te worden gelezen. De kruizen geven de monumentwaarde aan van een monumentaal plafond en de stippen van monumentale interieurelementen.

Bij de waarderingsplattegrond wordt de kleurstelling gebruikt zoals voorgeschreven in de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek:

Een **indifferente monumentwaarde** wordt gegeven aan onderdelen van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object.

Een **positieve monumentwaarde** kan worden toegekend aan onderdelen die van belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

Een **hoge monumentwaarde** wordt toegekend aan die onderdelen die van cruciaal belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

Dit kan betekenen dat elementen die wel oorspronkelijk zijn, maar niet van curiaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object geen hoge, maar een positieve monumentwaarde hebben gekregen.

5 Advies

Bij herbestemming van het klooster wordt aangeraden om het exterieur en de indeling van het gebouw zoveel mogelijk intact te laten. Het exterieur heeft een hoge monumentale waarde vanwege zijn herkenbaarheid en als voorbeeld van wederopbouwarchitectuur van de hand van C.H. de Bever, één van Noord-Brabants meest belangrijke architecten uit deze periode, en bovendien afkomstig uit Eindhoven. Vergeleken met zijn andere naoorlogse monument, het zusterhuis bij sanatorium De Klokkenberg in Breda, bevindt het klooster in Eindhoven zich nog grotendeels in een gave staat.

Door de verschillende gebruiksfasen die het kloostergebouw heeft doorgemaakt is het interieur wel op een aantal punten gewijzigd en helaas ook aangetast, dit geldt met name voor de kloostergang. De huidige kleurstelling en materialisering van de vloerafwerking en de relatief gladde afwerking van de wanden hebben een negatief effect op de monumentale waarde van deze ruimte.

Bij herbestemming van het pand wordt aangeraden om de (functioneel) meest belangrijke ruimtes intact te laten of in ieder geval hun karakteristieke elementen te handhaven. Hierbij moet gedacht worden aan de kloostergang(en), de kapel, het koor, het zijkoor, de keuken, de refter en de spreekkamer (al is deze wel aangetast). Andere ruimtes waar wel sprake is van enig belang vanuit de gebruikshistorie dragen ook bij aan de monumentale waarde, maar in mindere mate. Het gaat hierbij om de herkenbaarheid van de cellen en de werkruimten op de verdieping en de ruimten op de begane grond van de buitenzusters en de wasruimten. In de bijlage 'aanbevelingen vanuit de cultuurhistorie' wordt hieraan meer aandacht besteed.

Bij restauratie van het klooster is het belangrijk om extra aandacht aan het kleurgebruik en de materialisatie te besteden. Zoals De Bever in zijn visie op pagina 12 aangaf, getuigde het klooster van 'statige armoede'. Het zal een uitdaging worden om dit bij een herbestemming in het interieur te handhaven.

Wat betreft de tuinaanleg wordt geadviseerd om de oorspronkelijke padenstructuur te handhaven/terug te brengen en weer een duidelijk onderscheid te creëren tussen de nutstuin en de sier-/stiltetuin. De nieuwe aanleg dient bij

voorkeur geïnspireerd te zijn op de oorspronkelijke beplanting. Mogelijk kan het boek 'geheimen uit de Kloostertuin' van Tini Brugge (2006) hier een inspiratiebron bij zijn.

Drs. Katheleine Koornstra
Hylkema Erfgoed
20-08-2019

Colofon

Product

‘Bouwhistorische verkenning met waardestelling’ en
‘Aanbevelingen bij herbestemming vanuit de cultuurhistorie’.
projectnr. 0771
Versie: 03-09-2019

Opdrachtgever

CRA Vastgoed
Contactpersoon: Bas Dikker
Elzentlaan 29
Postbus 4604
5601 EP Eindhoven
(t) 040 213 51 22

Opdrachtnemer

Hylkema Erfgoed
Contactpersoon: Jan van Zelst en Ben Verfürden
Auteur: Katheleine Koornstra
Mariahoek 4
3511 LD Utrecht
(t) 030 232 88 66

Biografie

T.J. Weijschedé en K.R. de Poel (2002)

Gennepers Parken in beeld, een cultuurhistorische en landschappelijke
verkenning ten behoeve van de planvorming voor Gennepers Parken in
Eindhoven, Alterra-rapport 588, Research Instituut voor de Groene
Ruimte, Wageningen.

A.K. Koornstra (2017)

Bouwhistorische verkenning – Zusterhuis (F) De Klokkenberg

Vermeer (2010)

Het gemeentehuis van Best uit 1962 van architect C.H. de Bever,
bouwhistorische en waardestellende beschrijving

Stichting Wederopbouw Eindhoven (2017)

De Bennekel (PowerPointpresentatie)

Archieven

Bouwarchief Gemeente Eindhoven

Archief C.H. de Bever (580) bij architectenbureau de Bever te Eindhoven

Diverse digitale bronnen

Delpher.nl

Topotijdreis.nl

Beeldbank.cultureelerfgoed.nl

Reliwiki.nl

Seniorenoverleg-gestel.nl/projecten/oud-gestel

Geschiedeniseindhoven.nlRhc-eindhoven.nl

Hetnieuweinstituut.nl

Geschiedenissoneren.nl

Architectuurcentrumeindhoven.nl/archief/rondweg-eindhoven-intro-
architectuurgids-2015/